

JAKUB DEML

KORESPONDENCE

Číslo jednací: láska

Vzájemná korespondence
Jakuba Demla a Františka Bílka
I/1901–1906

dauphin 2012

FRANTIŠEK BÍLEK

(6. 11. 1872 Chýnov – 13. 10. 1941 Chýnov)

Sochař a grafik. Ve svém díle se inspiroval křesťanstvím, zprvu v katolické tradici. Stal se jedním z nejosobitějších představitelů českého výtvarného umění konce 19. a první poloviny 20. století a svou tvorbou ovlivnil i další generace. K jeho nejvýznamnějším sochařským dílům patří *Krucifix* (1896–1899), *Slepci* (1901) nebo *Strom, jenž bleskem zasažen, po věky hořel* (1901). Vytvářel také architektonické ná-

vrhy a podstatně zasáhl též do vývoje grafiky – díky přátelství s Otokarem Březinou a Jakubem Demlem i do grafiky knižní.

Dopisy z první knihy této korespondence začínají krátce po Bílkově sňatku s Bertou Nečasovou. Otokar Březina ho seznámil s mladým kaplanem Jakubem Demlem, z jehož nadšení pro sochařovo dílo se zrodila kniha *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (1904) a šest sešitů *Souborných prací Františka Bílka* (1905), vydaných v edici Studium. Jakub Deml Bílkovo dílo propagoval v časopisech i mezi svými přáteli, pro své kaplanské působíště v Babicích u něj dokonce objednal korouhve, lampy a hřbitovní kříž.

V prvních dvou desetiletích práce byl Bílek na vrcholu tvůrčích sil, vydal své nejdůležitější autorské knihy *Stavba budoucího chrámu v nás* (1908) a *Cesta* (1909), proběhly jeho úspěšné výstavy v Mnichově (1904), Berlíně (1905) a v Praze v kostele sv. Martina ve zdi (1908). Neustále hledal prostor, kam uložit svá díla natrvalo, a v roce 1912 si postavil vlastní vilu s ateliérem na Hradčanech. Koncem tohoto roku znovu navázal přátelství i spolupráci s Jakubem Demlem, jak o tom svědčí druhá část jejich vzájemných dopisů.

JAKUB DEML

(20. 8. 1878 Tasov – 10. 2. 1961 Třebíč)

Básník a katolický kněz. Autor zhruba stovky knih, z nichž mnohé patří k základním dílům moderní české literatury. Kromě snových próz *Hrad Smrti* (1912) a *Tánc Smrti* (1914) jsou to například lyrické apostrofy květin *Moji přátelé* (1913), knihy *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* (1931) a *Žapomenuté světlo* (1934) či šestadvacet svazků básnického dokumentu *Šlépěje* (1917–1941). Jedinečným rysem Demlova psaní je vzájemné propojení knih, z nichž postupně vzniká živý a dramatický celek.

Dopisy z první knihy této korespondence spadají do období, kdy Jakub Deml dokončoval bohoslovecký seminář v Brně a posléze působil jako kaplan v Kučerově, Babicích a Martínkově. Prostřednictvím Otokara Březiny se seznámil s dílem a osobností Františka Bílka a napsal o něm svou první knihu *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (1904). Jeho práce objednal pro babickou farnost a v edici Studium vydal šest sešitů *Souborných prací Františka Bílka* (1905). Dílo tohoto výtvarníka inspirovalo zejména Demlovy eseje z té doby, ale i některé prózy, které později zařadil do své básnické prvotiny *Notantur Lumina* (1907). Vzájemná korespondence obou tvůrců však v roce 1906 na šest let umlká.

Do roku 1911 Deml intenzivně spolupracoval s vydavatelstvím Josefa Floriana ve Staré Říši. Téhož roku se vystupňovaly jeho konflikty s brněnskou konzistoří a definitivně skončila i jeho práce v církevní správě. Krátce před první světovou válkou nesměl kvůli údajně pohoršlivému životu pobývat na venkově a vrátil se tam až po krátkém intermezzu v Praze v letech 1912 až 1913. Právě tehdy svou korespondenci s Františkem Bílkem obnovil.

Potřeboval bych na to čas jednoho Dne, abych mohl Vaše Dílo osvětliti jeho světlem – čas jednoho dechu, abych je mohl vysloviti najednou a tím jasněji viděti bylo jednotu Vašeho díla a ten jediný jeho žár.

(Jakub Deml Františku Bílkovi 14. října 1903)

Můj milený příteli, jak dívám se na Vás se zalíbením! V šeré mé budoucnosti zdáte se mi jedním bodem světlym, jistým. Kráčím po rozzuřených vlnách tohoto času duchem k Vám a noha má se ni neomočí pro silnou moji důvěru k Vám.

(František Bílek Jakubu Demlovi 19. prosince 1904)

Edice Korespondence Jakuba Demla soustřeďuje a zpřístupňuje některé rozsáhlejší soubory básnickových dopisů, jež dosud nebyly publikovány. Po prvních dvou svazcích *Carissime, kde se touláte? Dopisy Jakuba Demla příteli Josefu Ševčíkovi do Babic* (2010) a *I tento list považujte za neúplný. Dopisy Jakuba Demla příteli Matěji Fenclovi* (2011) následuje soubor shrnující jednu z nejrozsáhlejších korespondencí Jakuba Demla: se sochařem Františkem Bílkem z let 1901 až 1928. Více než 350 dopisů vychází ve dvou knihách, které odděluje přestávka v letech 1906 až 1912.

V prvních letech dopisování sledujeme nevyrovnaný vztah obou umělců: mladý bohoslovec ctí o šest let staršího výtvarníka, který ilustruje knihy Otokara Březiny. Deml začíná Bílkovu dílu sloužit, propaguje ho svým básnickým slovem, stará se o prodej umělcových plastik. Věnuje mu svou první knihu *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (1904). Obdivovaný sochař je ztajen i v některých textech Demlovy básnické prvotiny *Notantur Lumina* (1907). Postupně však Deml stále více spolupracuje s Josefem Florianem, odcizuje se dosavadním přátelům a v korespondenci nastává šestileté mlčení.

JAKUB DEML

KORRESPONDENCE

Číslo jednací: láska

Vzájemná korespondence
Jakuba Demla a Františka Bílka

Kniha I
1901–1906

dauphin 2012

Tato kniha je výstupem projektu specifického výzkumu
č. 263102/2011 řešeného na Filozofické fakultě Univerzity
Karlovy a vychází za laskavého přispění Ministerstva
kultury České republiky.

Edice byla připravena v semináři, který se zabýval
rukopisnou korespondencí Jakuba Demla, v Ústavu české
literatury a literární vědy FF UK v Praze.

© Jakub Deml – dědicové, 2012

Editor © Iva Mrázková, 2012

Notes © Iva Mrázková, 2012

Preface © Daniela Iwashita, 2012

Illustration © Pavel Reisenauer, 2012

Cover © Miloslav Moucha, 2012

Layout © Radka Konvičková, 2012

© Dauphin, 2012

ISBN 978-80-7272-421-5

ISBN 978-80-7272-526-7 (pdf)

ISBN 978-80-7272-527-4 (e-pub)

ISBN 978-80-7272-435-2 (soubor)

ISBN 978-80-7272-425-3 (2. sv.)

Začíná se na zemi vtělovat Slovo

Listy Františku Bílkovi patří k nejoddanějším, jaké kdy Jakub Deml napsal. „Život Váš srdce i ducha mého prostoupil, a ti, kdož po *smrti* mé, kterou z pochopitelných důvodů mám ustavičně před očima, budou mne pitvati, najdou v útrokách mých Vaši podobu... Budete ukřižován – i já,“ vyznal se svému adresátovi. V dopisech se zračí duševní blízkost, vzájemná inspirace a tvůrčí symbióza, za něž Deml stále děkoval: „Vždyť víte, že život a jediná rozkoš má: rozletět se do nekonečností, za napověděným, neznámým – k Tajemství! A který výtvarník by tuto moji touhu osudnou živil nežli Vy?“

O intenzitě souznění, ale i konfliktech obou tvůrců vypovídá přítomná korespondence též tím, že je *vzájemná* a hojná: dochovalo se 253 dopisů či lístků Demlových a 109 Bílkových. Tvoří myšlenkový doprovod k jejich dílu i vizím a zrcadlí dobový kulturní život i každodennost obou pisatelů.

Jaké je však poselství jejich listů? Jakub Deml v jednom z nich na hlavičkovém papíru Sokola Tasov doplnil do předtištěné kolonky „Číslo jednací“ slovo *láska*. Vyjádřil tím nejen svobodu, s níž všechny kolonky tohoto světa dokázal přetvořit v báseň, ale také ústřední myšlenku dopisů s Františkem Bílkem: a tou je láska, která *jedná*.

Na počátku básník slouží výtvarníkovu dílu slovem. Věnuje mu svou první knihu i kritické eseje, získává mu příznivce: „Je potřeba těmto lidem v Čechách nemluvíti, ale *ukázati*, jak se miluje, a jak je možno dívat se ještě jinak – a jediné dobře. – Proto se ani už nehněvám na tyto slepce, na tyto děti – ještě jim nikdo neukázal – slovem... A nesmím se hněvat – a je dobře bez přestání ‚ukazovat‘, tj. trpěti.“

Nikdy se neunaví hledáním způsobů, jak přítele podpořit a potěšit. Po několika prvních let pro něj v každém dopise nalézá nové jméno. Po nesmělém a obdivném „Drahý Mistře“ z prvního dopisu ho oslovuje: „Ó Pane můj, Příteli milovaný, Mistře předrahý, Příteli drahý, Příteli milený, Příteli dobrý, Sladký Příteli, Bratře můj nejdražší, Bratříčku, Můj sladký Pane, Milovaný Bílečku, Můj bratře bolestný, Drahoušku, Milý bratříčku, Bratříčku výsostný, Můj bratře rodný, Bratrský příteli...“ A příznačně také: „Bratře Vy můj, mně určený Ježíšem Spasitelem.“ Deml od počátku nevidí v přátelství k Bílkovi nic privátního,

přijímá ho jako dar od Boha, úkol a privilegium spolupracovat s ním na Božím díle. Má přitom na mysli prolog Janova evangelia jakožto živý, přítomný děj: „Začíná se na zemi vtělovat *slovo*, a my umlkáme...“

Demlova slova lásky se vždy obrací ve skutky lásky. V dopisech sledujeme, jak mladý kněz iniciuje a vzápětí uskutečňuje odvážné podniky, jako bylo vydávání *Souborných prací Františka Bílka*; hřbitovní kříž pro Babice, na nějž vyprošuje peníze mezi farníky; jak shání či zadává sochaři práci v různých koutech Vysočiny. Dopisy druhé knihy zaznamenávají společnou tvorbu knih. Listy z první světové války navíc ukazují, že láska Jakuba Demla nikdy nebyla povznesena nad existenční nouzi těch, které miloval. A tak kromě vřelých slov posílal Bílkově rodině složitými cestami do Prahy chleba i jinou „potravu těla“.

Demlova láska a myšlenka společného díla je nakažlivá dodnes. Svědčí o tom i vznik dvou svazků této korespondence. Iva Mrázková je edičně připravovala pět let: zprvu jako diplomovou práci, kterou obhájila v září 2010, další dva roky pracovala na knižní verzi. Jako první z badatelů tento často citovaný, ale dosud nevydaný soubor zkompletovala z různých archivních zdrojů i knih, mnohé listy a souvislosti nově objevila, vyřešila řadu otázek ohledně datací, listy uspořádala, opsala, zkomponovala z nich dva svazky, napsala k nim rámcové historické studie i vysvětlivky. A protože se dopisy zmiňují o mnoha lidech, kteří se na Bílkově-Demlově díle nějak podíleli – kupříkladu řemeslníci (kameníci, hrnčíři, kováři, tiskaři...) či abonenti –, Iva Mrázková se o každém z této neviditelné obce spolupracovníků, příznivců a dalších pozapomenutých postav pokusila zjistit více v archivech či matrikách. Její pramenné bádání se promítlo především do jmenného rejstříku, obsaženého v druhé knize, s více než pěti sty biografickými hesly.

„Vaše ‚číslo jednací‘ jest *láska*,“ odpověděl Bílek Demlovi. „Láska ničeho nezatemní, lásku nesleduje smrt, neboť, jest životodárná. Přál bych si, abyste mne i p. Březinu přečkal; abyste pak svým ‚jednacím číslem‘ – láskou vyzbrojil všelikou marnou řeč lidí uměleckých i vědeckých. Zdáte se mi jediný k tomu povoláný.“ Dnešnímu čtenáři lze jen přát, aby jej podobně vyzbrojily i tyto dopisy.

D. I.

Procitnutí k světlu

*Věda ti dokazuje a při žádném jiném zvířeti jako právě při
psu a zvláště při psu černém není ti tak neomylně zřejmo, že
jazyk jsou vlastně jen rozšířené plíce.*

(Jakub Deml: Česno)

První dopis Františku Bílkovi odeslal Jakub Deml v roce 1901, ale jejich vzájemné písemné rozhovory jím ještě nezačínají: tento obdivný list zřejmě zůstal bez odpovědi. Jakubu Demlovi bylo tehdy 23 let a studoval na brněnském bohosloveckém semináři. Zatím otiskl všeho všudy několik básní v časopise českomoravských bohoslovců *Museum* a jednu v revui Katolické moderny *Nový život*.

V roce 1901 v *Museu* uveřejnil také první esej zaměřený na výklad díla Otokara Březiny: Březina nesrozumitelný? S Březinovou poezií se mladý Jakub Deml poprvé setkal v roce 1896, kdy si v časopise *Rozhledy* přečetl básně Sen jeden svítí... K tomuto „okamžiku básnické iniciace či křtu slovem“¹⁾ se bude později mnohokrát vracet ve svém díle. První kniha tohoto díla však byla v roce 1901 ještě v nedohlednu. V té době už se Deml s Březinou znal i osobně, korespondoval s ním a svého milovaného učitele také navštěvoval v jeho tehdejšímu působišti, v Nové Říši.

Současně s březinovským esejem Deml v *Museu* otiskl stať Fr. Bílek jako umělec. Dílo Františka Bílka vyvolalo u mladého bohoslovce slova plná ohně a nadšení – nejen pro Bílka, ale pro umění obecně. Navzdory titulu eseje nejsou hlavním tématem Bílkovy výtvarné práce, ale stejně důležitá je tu tvorba Otokara Březiny. A také budoucí tvorba Jakuba Demla – právě tady je zachyceno zrání jeho vlastního uměleckého programu: neuznává umělce, „nevypravuje-li mi zároveň, v jakém poměru jsou všechny ty věci k jeho duši“. A Deml jedním dechem dodává, že k jeho duši jsou věci v poměru bratrském: „Básník, kněz, přítel, bratr, to jsou analogie. A chci-li si Březinu nebo Bílka představit jako umělce, chci-li porozumět některému dosud neznámému místu v jejich díle, myslím si je jako bratry.“

Otokar Březina a František Bílek – v povědomí i prvních esejích Jakuba Demla nerozlučně spjati jako „bratrská dvojice Ukazatelů Tajemstev“ – tedy stojí na počátku jeho veřejného a uměleckého působení.

1) Iwashita, Daniela: *První a poslední slovo*. Disertační práce. Praha: FF UK, 2006, s. 217–218.

Úplně první spojnicí mezi jménem Jakuba Demla a Františka Bílka však najdeme už o čtyři roky dříve – v roce 1897 byl v časopise české Katolické moderny *Nový život* uveřejněn seznam subskribentů Bílkova alba *Práce moje – to modlitby neumělé, čisté však a kající*. A v tomto seznamu byl zapsán také „Jakub Deml, studující z Třebíče“. Jak silně tehdy na Jakuba Demla Bílkovy „modlitby“ zapůsobily, prozradil v roce 1905 jeho mladší spolužák z bohosloví Emanuel Masák v recenzi *Slova k Otčenáši Františka Bílka*:

Nejraději vepsal bych knize slova, jež autor svého času jako bohoslovec napsal na Modlitby Bílkovy v naší knihovně: „Prosím Vás, bratří, zde se zastavte. Vás prosí Život o trochu mlčení!“

Tímto albem a posléze obrazy v Březinových knihách *Ruce*, *Tajemné dálky* a *Svítání na západě* Deml poprvé nahlédl do díla Františka Bílka.

Ačkoli byl František Bílek jen o šest let starší než Jakub Deml, v roce 1901 už byla jeho biografie mnohem pestřejší a dílo obsáhlejší. Během stipendijního pobytu v Paříži v letech 1891 až 1892 prožil své nábožensko-umělecké zasvěcení. Tehdy se mu zjevil Kristus se smutnými očima, jakého zobrazil později ve dvacátém obraze svého *Otčenáše*. Tento cyklus grafických a sochařských prací inspirovaný základní křesťanskou modlitbou podnítí v roce 1903 Jakuba Demla k napsání jeho knižního debutu. A téhož Krista namaluje Bílek v roce 1904 na jednu z korouhví, které Deml objedná pro své druhé působíště v církevní správě, pro Babice u Moravských Budějovic.

Ke Kristu se však Bílek vracel v různých podobách. Jeho druhá práce – plastika *Orba je naší viny trest* z roku 1892 – zobrazuje Krista vykupujícího hříchy lidstva trýznivou

fyzickou práci. O sedm let později Bílek dokončil své vrcholné dílo devadesátých let – plastiku *Ukřižovaný* – kterou Deml také objedná pro Babice.

Bílkovy první výtvarné pokusy jeho učitelé nepřijali s porozuměním. V roce 1892 mu proto bylo odebráno stipendium a musel se z Paříže vrátit do Čech. Usadil se v rodném Chýnově a odbýval si tam svá učednická léta. V dopisech psaných po návratu domů se příznačně mísí sebedpodcenění a rodící se sebevědomí umělecké individuality. Pocit vlastní vyvolenosti, ba apoštolského poslání vlastního díla později vyústí do stylizace sebe samého jako kněze.

Co je mi vždycky divno, Viléme milý, jak kdo může mít uznání k práci mé. Věř mému upřímnému slovu: mé práce nemají tu cenu, která by zasluhovala „uznání“! Ale máš to tak nepřírozeně divné: Já uvedu někoho před některou svou práci, a ten dojmem zaslží, jiný klekne a modlí se, jiný řekne: Ach, tak umírala moje matka, jinému se při tom přesunul celý směr jeho života, jiný celý svazek básní píše atd. a nejvíce – přemáhá nevěrce, že i Neumann zájem i cestu i peníze obětovat chce k získání něčeho z mých prací. Ale, věž, to vše není zásluhou práce mé, to vše nedělá práce mé cena; ale jen prostá věc, ale, ach, velká, je toho příčinou: s mojí prací totiž je dosud Bůh!

(František Bílek Vilému Bitnarovi, nedatovaný dopis)

V roce 1896 Bílka oslovili přední představitelé české Katolické moderny Karel Dostál-Lutinov a Sigismund Bouška a začali jeho dílo propagovat na stránkách revue *Nový život*. František Bílek se stal jeho kmenovým autorem – pouze jeho práce a grafiky Antonína Theina Runiěa se objevily ve všech ročnících tohoto časopisu.²⁾ Dostál a Bouška vydali nákladem *Nového života* také tři důležité publikace týkající se Bílkova díla – nejprve to

2) Filip, Aleš – Musil, Roman: Diskuse o Františku Bílkovi uvnitř Katolické moderny. In *František Bílek (1872–1941)*. Praha: GHMP, 2000, s. 66–75.

bylo v roce 1897 zmíněné album *Práce moje – to modlitby neumělé, čisté však a kající* s úvodem Zdenky Braunerové, v roce 1901 pak knižní vydání cyklu *Otče náš!* s úvodem Otokara Březiny a nakonec v roce 1904 Demlovo *Slovo k Otčenáši Františka Bílka*.

Bílek měl v okruhu Katolické moderny postavení do jisté míry výsadní – byl tu považován za nejnadanějšího výtvarníka, a proto také směl v srpnu 1897 přednést na prvním – programovém – sjezdu *Nového života* svou přednášku o ideálu křesťanského umělce. Jeho myšlenky se však nesetkaly s porozuměním, Sigismund Bouška je dokonce označil za heretické. V okruhu *Nového života* byl tedy Bílek nadále přijímán jako geniální umělec, ale v žádném případě jako náboženský myslitel.

Krom Bible Františka Bílka myšlenkově silně ovlivnila kniha francouzského teozofa Édouarda Schurého *Les Grands Initiés* (Velcí zasvěcenci), kterou četl už během svého pobytu v Paříži. Tyto „tajné dějiny náboženství“ inspirovaly zásadní Bílkovu autorskou knihu *Cesta*. Ta vyšla až v roce 1909, ale řadu figur do ní František Bílek vytvořil už na počátku století. Schurého kniha tak byla jedním z pramenů Bílkovy svérázné interpretace Bible, a to nejen výtvarné, ale i slovní v jeho četných přednáškách a časopiseckých statích.

František Bílek měl tedy na počátku 20. století za sebou poměrně složitý myšlenkový vývoj. Ten z velké části zachycují jeho dopisy s Juliem Zeyerem a částečně i se Zdenkou Braunerovou, kteří v devadesátých letech 19. století patřili k Bílkovým nejbližším přátelům.

Zdenka Braunerová plnila v devadesátých letech v Bílkově životě úlohu, kterou po roce 1903 v podstatě převzal Jakub Deml – roli protektorky, propagátorky, mýtotvůrkyně i apologetky. Psala o Bílkovi do *Volných směrů* a pro *Nový život* se uvolila napsat úvod k Bílkovu albu *Práce moje – to modlitby neumělé, čisté však a kající*. S vlastními slovy však nebyla spokojena, svůj ideální cíl vyjádřila v dopise Karlu Dostálu-Lutinovovi: „... představuji si, že text a doprovod k jeho pracím by musel být básní, a já dovedu

jen básně žít, avšak ne psát.“³⁾ Tento vysoký požadavek o několik let později splnil právě Jakub Deml – nejen ve *Slově k Otčenáši Františka Bílka*, ale i v *Notantur Lumina* a všech následujících textech, které kdy Bílkovi věnoval.

V roce 1896 Zdenka Braunerová seznámila Františka Bílka s Juliem Zeyerem. Dana Mikulejská toto přátelství charakterizovala jako „zvláštní generačně sice nesourodou, ale duchovně silně souznící trojici, v níž Braunerová, prožívající tehdy svůj tvůrčí vrchol, působila jako pojítko mezi mladým sochařem a stárnoucím básníkem postupně zavřujícím své dílo“.⁴⁾ Mezi Zeyerem a Bílkem vzniklo velmi silné pouto, které mělo blízko ke vztahu mezi učitelem a žákem. Mladý sochař v dialogu s Juliem Zeyerem formuloval své tvůrčí krédo. Trápily ho především otázky náboženské a skrze ně dospíval k zásadám svého tvoření uměleckého (což v Bílkově případě nelze zcela oddělovat – viz už jen název „práce moje – to modlitby“). Tak se například rodila definitivní podoba Bílkova *Ukřižovaného*. Zeyer s ním rozvažoval o výrazu Kristovy tváře a výroku „Dokonáno jest“. Na Bílkovu myšlenku, že „největší utrpení svatých lidí a Krista (...) bylo, když viděli, že *Bůh je opustil*“,⁵⁾ Julius Zeyer odpovídá:

Co do výroku „Dokonáno jest“ – tu myslím, že Kristus nechtěl pouze říci: život, utrpení má konce, ale oběť dokonána byla, a spása lidí dovršena ukončením děje života, je tedy v těch slovech mnoho jasu, obětovná láska k lidstvu přeznačuje agonii těla. Ta převládala, když Kristus pravil: Bože, proč jsi mě opustil? To byla slabost těla, přelítla člověka jako stín mraku, a v tom mraku byla celá naše bída, i tu Kristus na sebe vzal – „dokonáno jest!“ To velké, ohromné,

3) Mikulejská, Dana: František Bílek a Zdenka Braunerová. In *František Bílek (1872–1941)*. Praha: GHMP, 2000, s. 111–112.

4) Tamtéž, s. 108.

5) Dopis Františka Bílka Juliu Zeyerovi z 9. ledna 1897. In *Básník a sochař. Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901*. Ed. J. R. Marek. Praha: Za svobodu, 1948, s. 59.

kovové slovo je už vítězstvím duše, božství nad hmotou těla, nad bídou lidskou. A nám je to největší slib! Umírám, abych žil. Dokonáno jest porážka smrti, dokonáno jest poslání moje – teď můžete mě sledovat, neboť já jsem cesta! Tak já tomu slovu rozumím, a proto myslím, že agonii té tváře musí prorážet světlo...“

(Julius Zeyer Františku Bílkovi, 30. ledna 1897)⁶⁾

Zeyer se snažil vykořenit Bílkův pesimismus, dokončit tento úkol však nakonec připadlo Otokaru Březinovi – teprve on a jeho dílo vnesli do Bílkova umění „více světla“. Svou nemalou zásluhu na tom však měla i Bílkova nastávající manželka Berta Nečasová. Vnímavý pozorovatel Březina to vyjádřil ve svém blahopřání k zásnubám z 8. května 1901: „Byl jste povolán na jasná, harmonická místa jako k dalšímu stupni vývoje po hlubokém zasněcení v bolest člověka.“

Světlo a jas posléze spatřil i Jakub Deml. Do světa Františka Bílka vstoupil ve chvíli, kdy byl výtvarník již zralým umělcem. Marcela Mrázová, autorka chronologického přehledu Bílkova života a díla, chápe rok 1901 jako přelomový – jako rok, kdy skončilo Bílkovo „chýnovské období“, v němž formuloval své náboženské a umělecké ideje.⁷⁾ V tomto přelomovém roce se na Bílkově obzoru objevil Jakub Deml. Dostal se sem díky Otokaru Březinovi – nejen že jeho knihy byly z prvních, v nichž uviděl Bílkovy obrazy, ale Březina také zinscenoval první osobní setkání v roce 1903. Jen těžko bychom v korespondenci Deml–Bílek hledali dopisy, kde není zmíněno jméno Otokara Březiny alespoň *in margine*. Otokar Březina patří k této vzájemné korespondenci zcela nerozlučně. Dá se říct, že pokud by měla být úplná, bylo by nutné uspořádat ji nikoli jako dvoustrannou, ale do podoby „trojhranu“ s vrcholy Deml–Bílek–Březina.

6) Tamtéž, s. 62.

7) Mrázová, Marcela: Život a dílo Františka Bílka. Chronologický přehled. In *František Bílek (1872–1941)*. Praha: GHMP, 2000, s. 321.

V Bílkově životě Březina v podstatě zaujal místo, které se uprázdnilo Zeyerovou smrtí. To ostatně pociťoval sám Bílek už v době, kdy Zeyer umíral: „A kdyby mi i Vás povinnost životní utýrala, kam bych šel hlavu sklonit? Zeyer mi tak pomálu odchází,“ napsal Březinovi v lednu 1901 spolu s nabídkou, aby Březina nechal učitelského povolání a přestěhoval se k němu. V osobní rovině je bratrské souznění cítit už z prvních vyměněných dopisů. Bílek a později společně manželé Bílkovi dávali Březinovi pocit domova. Pravidelně několikrát do roka – zpravidla na letnice, na prázdniny a na Vánoce – ho zvali k sobě na několik dní. Vznikala tak představa duchovní rodiny, jejíž vzájemnou věrnost Březina zdůraznil ještě v posledním dopise, který v roce 1929 před svou smrtí Bílkovi poslal:

Přátele, kteří mi od Vás přicházejí a vyřizují mi Vaše pozdravy, vítávám vždy s radostí a těším se, že duchovní naše rodina zůstává nám věrna a srdečně se k nám tiskne. Neboť konečně nejvyšší smysl naší práce jest, aby přibývalo lásky na této zemi a tím stále mocněji zjevovala se lidem krása díla božího.

(Otokar Březina Františku Bílkovi, 21. ledna 1929)

Přátelství mezi Otokarem Březinou a Františkem Bílkem mělo ale také rozměr umělecký: seznámení s osobností a dílem Otokara Březiny nasměrovalo Bílkovu další tvorbu. Ve své přednášce *Pracovna* z roku 1940 se Bílek vrátil ke dvěma spisovatelům, kteří zásadně ovlivnili jeho život – považoval za ně právě Julia Zeyera a Otokara Březinu. Historik umění Jan Rous se domnívá, že „skutečně iniciační povahu pro Bílka mělo dílo Březinovo“, protože z něj „nejen vytěžil základní symbolické obrazy“ (například symbolické postavy slepců, mýtus ženy, tematiku milosti, návrat k otázkám po podstatě a úkolu člověka na

zemi), ale „uspíšilo i jeho obrat od myšlenkového a stylového naturalismu symbolů tíže těla a hmoty země ke kosmické, přírodní a světelné transcendenci“.⁸⁾ Jako přelomovou chápe Rous kresbu *Místa harmonie a smíření*, kterou v roce 1900 Bílek vytvořil pro Březinovu sbírku *Ruce* (první knihu, kterou z Březinova díla ilustroval). Podle Rouse se v ní projevuje vzestup Bílkova díla od pesimismu a naturalismu devadesátých let k „nové světelné kosmologii“, „procitnutí k světlu, jako k nejvyššímu stupni poznání pravdy“.⁹⁾ Za klíčový lze v tomto smyslu považovat hned první Březinův dopis Bílkovi:

Jednotlivé stupně našeho očištění znamenány jsou jasnějším a jasnějším uvědomováním si prvotní jednoty, mystickým rozšířením naší bytosti na tisíce bratří, (...) umění, které jest mi jazykem, jímž duše vyslovuje svůj úžas z kosmu, do něhož je zajata, (...) umění je vlastní, vnitřní řeč člověka, ztracenou a v bolestech znova nabývanou, schopnou nadzemského zvýšení, serafického rozjasnění, hvězdné lehkosti. Umělec kráčí k dokonalosti svého díla dokonalostí svého života. Všechny druhy umění jsou v podstatě jedno a totéž, malba, socha, hudba, slovo osvětlují se navzájem.

(Otokar Březina Františku Bílkovi,
nedatovaný dopis, 1900)

Bílek svými kresbami doprovodil také druhé vydání Březinových sbírek *Tajemné dálky* a *Svítání na západě*, které vyšly v *Moderní revui* v roce 1900, a tvorba obou umělců byla propojena i při vydávání Březinových esejů. Ve zmíněné přednášce *Pracovna* proto Bílek na konci svého života na spolupráci s Otokarem Březinou vzpomínal jako na „mocný souzvuk“.

Toto sebepojetí však relativizuje, ba vyvrací Josef Vojvodík v pojednání o Bílkově výtvarné interpretaci

8) Rous, Jan: „Práce?... Každá je knihou, zkušenostmi obsáhlou a – svatou.“ F. Bílek, *Pracovna*. In *František Bílek (1872–1941)*. Praha: GHMP, 2000, s. 249.

9) Tamtéž, s. 241.

Březinových veršů.¹⁰⁾ Ačkoli Březina i Bílek debutovali ve stejném roce, jejich myšlenková východiska se lišila. Březina v *Tajemných dálkách* hledal „umění jako (náhradní) náboženství“,¹¹⁾ Bílek se svým dílem vždy chtěl modlit ke křesťanskému Bohu. Bílek poznal Březinu jako básníka cyklů *Stavitele chrámu* a *Ruce*, které vnášejí do jeho díla nové myšlenky. Je to především idea „bohočlověčenství“, tedy člověka jako spolutvůrce světa, jako „stavitele chrámu“: umění je tvořeno prací života, život se stává vrcholným uměleckým dílem – a modlitbou. Tyto ideje jsou patrné zejména v Bílkově autorské knize *Stavba budoucího chrámu v nás*: „Dokonalost naší práce je podmíněna dokonalostí našeho života, a vše, co zasahuje do našeho života, zasahuje i v naše dílo.“ Tato kniha z roku 1908 se ostatně i názvem hlásí k Březinovi.

Bílek si však podle Vojvodíka vybíral z Březinova díla jen to, co oslovovalo jeho samého. Co bylo mimo jeho víru, to pomíjel, byť na úkor smyslu básně. Pro ztvárnění si vybíral ta místa Březinových knih, která jsou otevřená, významově nejednoznačná, a svou výtvarnou interpretací dával těmto symbolům smysl jediný: křesťanský. Tak například „sladkému ptáčníku duší“ z básně *Vedra* dal podobu Krista, a vnesl tak do básně čistě křesťanský význam spásy.¹²⁾ Sám František Bílek ostatně nerad hovořil o své knižní tvorbě jako o ilustraci. Pojímal ji spíš jako „přátelský doprovod“ či „dobrou ozvěnu“ (jak napsal v jednom nedatovaném dopise Vilému Bitnarovi a jak ukazuje i korespondence s Jakubem Demlem). V Březinově případě to však byla ozvěna značně zkreslující – vždyť Březina si ve svém životě i básních zachovával „vždy až úzkostlivou neutralitu nejen vůči všem ortodoxiím (rozumí se západního křesťanství), ale i vůči náboženským systémům vůbec“.¹³⁾

10) Vojvodík, Josef: Mezi kultem umění a mýtem života: tvůrčí dialog Otokara Březiny a Františka Bílka. In *František Bílek (1872–1941)*. Praha: GHMP, 2000, s. 141–180.

11) Tamtéž, s. 145.

12) Tamtéž, s. 161.

13) Tamtéž, s. 169.

V osobní rovině byli tedy sochař a básník po celý život dobrými přáteli, nicméně „bratrstvím společné myšlenky“ – jak jejich uměleckou symbiózu charakterizoval Jiří Karásek ze Lvovic – jejich vztah nebyl.¹⁴⁾ Josef Vojvodík nicméně dochází k závěru, že „právě určitá disharmonie, rozpor mezi Březinovým slovním a Bílkovým obrazovým textem, vytváří v jejich dialogu básníka a výtvarného umělce zvláštní napětí – zdroj jeho nadčasové estetické hodnoty“.¹⁵⁾

Také pro Jakuba Demla byl Březina jednou z nejvýznamnějších postav v životě i v díle. Už jako gymnazistu ho uhranuly Březinovy básně, později se „ještě uviděli v podobě těla“, jak to vyličil Františku Bílkovi v listu z 8. září 1903 (4 D).

Demlovo dílo „se zrodilo na počátku tohoto století ve světle imaginativní a myšlenkové iniciativy Otokara Březiny“, napsal Vladimír Binar.¹⁶⁾ Vztah je tu na první pohled jednoznačnější než mezi dílem Bílkovým a Březinovým. Ale je to možná jen zdánlivé. Zatímco Bílek načerpal z Březinovy poezie okruh nových témat a dále je přetvářel po svém, často „nevěrně“ původní Březinově myšlence, Demlovo dílo se rodilo svébytným rozvíjením podnětů Březinovy poezie, nebo naopak vymezováním se vůči nim, ale nikdy Březinu neztratilo ze zřetele – v tom tkví jeho věrnost.

První setkání s poezií Otokara Březiny zašifroval Deml do básnické prózy *Sen jeden svítí...* Daniela Iwashita ji charakterizuje jako „Demlův stálý rozhovor s Březinou, který je důvěrný zejména v tom, co zamlčuje“,¹⁷⁾ tj. v šifrách,

14) Tamtéž, s. 175.

15) Tamtéž, s. 176.

16) Binar, Vladimír: *Neznámé arcidílo Jakuba Demla*. In *Čin a slovo*. Praha: Triáda, 2010, s. 201.

17) Iwashita, Daniela: *První a poslední slovo*, s. 222.

které mohl chápat jen Březina. Když Deml poslal tento text na podzim 1906 brněnské konzistoři ke schválení, nesetkal se s porozuměním. „Fantastická, nesrozumitelná apoteóza básníka Březiny, a proto se neschvaluje,“ znělo vyjádření konzistoře, které básník později otiskl ve své knize *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1913). Deml však na tomto dialogu s Březinou trval, text přepracovával a zařazoval do dalších a dalších knih. Poprvé jej otiskl v roce 1906 ve sborníku *Studia* pod názvem *Dílo Otokara Březiny*; a poté ho už s titulem *Sen jeden svítí...* zařadil do své básnické prvotiny *Notantur Lumina* (1907), posléze do její přepracované verze *První Světla* (1917), do knihy *Hlas mluví k Slovu* (1926) a naposledy do *Mého svědectví o Otokaru Březinovi* (1931). V různých variantách prózy Deml Březinovo jméno buď přímo vyslovuje, nebo tají, anebo všelijak opisuje. Projevuje se tím „nemožnost vyslovit Březinovo jméno a zároveň neodbytná snaha vztah k němu přesně pojmenovat“.¹⁸⁾ Naléhavost i rozpaky v této otázce zachycuje už básníkův rukopisný deník z počátku století:

Jak Jej mám nazývati? Mistrem? Ach, to se mi zdá už studené příliš pro samé zneužívání, a tak mi připadá, jako by řečník chtěl na sebe strhnouti všechny nimbus toho slova – ale chtěl bych mít pro sebe, když mám mluvit o Březinovi, slovo mnohem jemnější, nové, nesetřelé, ani bratr, ani přítel – spíše Matka, kdyby to bylo nějak možné. Jak jej tedy nazývati? Takové slovo bych potřeboval, které by v sobě obsahovalo i mou nezměrnou a příliš důvěrnou lásku – a zároveň i nejvyšší úctu, mou bázeň a plachost před osobou mého mistra. Tedy mou blízkost i vzdálenost k němu. Matka.

(Jakub Deml, K Březinovi)

První setkání obou básníků tváří v tvář se odehrálo ještě za Březinova působení v Nové Říši. Vážený spisovatel Březina tehdy pozval k sobě na návštěvu „neznámého školáka“, jak se později vyjádřil sám Deml v září 1903

18) Tamtéž, s. 219.

v jednom z dopisů Bílkovi (4 D). Tyto okamžiky však vyličil mnohokrát – kromě korespondence a citovaného deníku K Březinovi i mnohem později ve zmíněných knihách *Hlas mluví k Slovu* a *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* a naposledy se k nim podle Vladimíra Binara vrátil v básni Zjevení¹⁹⁾ – jedné z posledních, které napsal před svou smrtí. K počátku tohoto přátelství se tedy Deml také vztahoval po celý život.

Znáte tuto mou vůli, neboť je to Vaše vůle, znáte tuto mou bolest, neboť je dědičkou duše Vaší.

Víte, jakou cenu má pro mne Vaše slovo a Vaše mlčení... Vaše slovo: neboť ničeho nepromluví, nenapíšu, nepodnikám, aby se duše má nezastavila a neobracela v místa, kde stojí duch Váš, Objevitel a Vítěz, s vlajkou do země vetknutou. (...) Slova má jsou echem Vašeho blesku a pronesená, bloudí, jako by toužila vrátit se do svého mlčení, do svého plamenného obrazu.

(Jakub Deml Otokaru Březinovi, 27. července 1903)

Otokar Březina s ním však od první chvíle jednal jako s rovným ve schopnosti a síle duševního vidění. „Jenom Vy, se svou schopností pocítiti mystickou tíž každého slova, porozumíte mi...“, napsal mu 24. července 1903. A sám Demlovi také lépe rozuměl než kdykoli František Bílek. Jejich vzájemná korespondence se proto občas podobá tajné mluvě zasvěcených. Dokážou se spolu dorozumět na minimálním prostoru, náznakem, nebo dokonce mlčky:

Žmínil jsem se o tom nějak Bílkovi, ale větou, která je povzdech, jehož bolest někdo nesnese pro svoji Krásu a druhý nepochopí pro jeho hlubokost. Vám to ale píše, protože k Vám nemusím mnoho mluvit.

(Jakub Deml Otokaru Březinovi, nedatovaný dopis, řazený Demlem mezi 20. listopad a 3. prosinec 1904)

19) Binar, Vladimír: Ledové květy, Triptych a Zjevení. In *Čin a slovo*, s. 192–193.

Kdykoli v pozdějších dopisech Březina hodnotil Demlovy knihy, ukázal se vždy jako ideální čtenář jeho díla. Tuto službu si ostatně poskytovali navzájem.

Jako jedna z nejčastějších metafor pro vystižení vztahu Březina–Bílek–Deml bývají citována slova „otec–matka–dítě“, která jsou převzata z Demlova dopisu Otokaru Březinovi z 25. září 1904:

*Podobenství Nejsvětější Trojice: Tři prsty zvednuté k Přísa-
ze: Minulost, Přítomnost, Budoucnost: A ti tři jsou jedno: ze
třech linií první Tvar, první Podoba... Otec, Matka, Dítě –:
Příteli, Vy Otec, Bílek Matka, já Dítě...*

Z Demlova dopisu Otokaru Březinovi psaného 9. srpna 1903 je patrný obrácený vztah – s představou hromovládné síly si Deml spojoval Bílka a s představou dobrotivé mateřské ochrany naopak Březinu:

*Nevím, jaký stín mi to padl na duši, ale jakkoli jsem se tomu
vzpíral, držel-li jsem oba dopisy v ruce: p. Bílkův byl těžký
jako Spravedlnost, nebo jako kámen a kmeny, jež k svému
Dílu dobývá – snad duch tohoto Díla se mně zjevil, když
jsem si představil, že mám přijeti do Chýnova. Je mi to
záhadou, jen tolik Vám mohu říci, že jsem se jako ustrašené
kuře zase a zase utíkal pod Vaše křídla, sám sobě vyznával,
že nikde nebylo tak teplo a tak bezpečně, vzpomínal a zno-
vu četl Vaše slova a umínil si zasednouti k některým jak
k cisterně a píti dlouze Vaši dobrotu.*

Ať už tak, nebo tak, v Demlových dopisech se setkáváme s představou duchovní rodiny, kde každý z trojice má svou úlohu. Sám sebe Deml ve vztahu k Březinovi a Bílkovi stylizoval do role dítěte. Předně to souvisí s pocitem vlastní nedostatečnosti v porovnání s jejich dílem – Deml

je tu jako dítě, které „žvatlá“, zatímco Bílek a Březina mluví o velkých tajemstvích.

Sloveso „žvatlat“ Deml ve svých dopisech Bílkovi opakuje a tím zdůrazňuje. Také francouzský bohemista Xavier Galmiche poukázal na „žvatlající“ postavy v Demlově díle, hovoří dokonce o „síti, kterou na zemi tvoří všichni žvatlající tvorové, společenství svatých a modlících se“.²⁰⁾

S trochou nadsázky můžeme žvatlání považovat za Demlův způsob, jak se vyhranit vůči svým učitelům, jak překonat jejich symbolistní jazyk, který přece jen patřil už minulé generaci. Je to ale zároveň vyjádření jeho věrnosti: žvatláním „překládat“ mysteria svých učitelů do řeči této země, tj. mluvit stále o nich, ale už svým vlastním jazykem.

Pojetí sebe sama jako dítěte se tím zdaleka nevyčerpává. Deml sám naznačil v dopise Březinovi i symboliku Svaté Trojice, kde dítě-Kristus slouží záměrům svého Otce, obětuje mu i vlastní pozemský život.

A je také důležité zmínit dětství jako celoživotní motiv a pramen básnického díla Jakuba Demla. „S představou světa stvořeného dětstvím a biblí přichází Deml k třetí křižovatce na své cestě, k Otokaru Březinovi,“ napsal Bedřich Fučík.²¹⁾ A sám básník se v próze Smrtelné ticho z *Notantur Lumina* vyznává: „Co jsme viděli jako děti, jest jediným naším majetkem pro celý život.“

Knihou *Notantur Lumina* začíná Demlovo básnické dílo. Několik próz zde ztajeně vyjadřuje Demlův vztah k Otokaru Březinovi (kromě zmíněného textu Sen jeden svítí... je to například Básník). Ale v *Notantur Lumina* je přítomen i František Bílek, a nejen skrze svůj portrét Jakuba Demla z roku 1905, který byl v této knize reprodukován na frontispisu. Próza Smrtelné ticho byla

20) Galmiche, Xavier: Chci žvatlat... Čím nepatrnější slovo, tím mocnější poesie. In *A2*, 2008, roč. 4, č. 34, 20. srpna, s. 19.

21) Fučík, Bedřich: Orientační popis některých Demlových krajin. In *Píseň o zemi*. Dílo Bedřicha Fučíka, sv. 4. Praha: Melantrich, 1994, s. 197.

poprvé otištěna ve Studiu jako umělecký litografický přepis vytvořený Františkem Bílkem a byla k ní připojena dedikace Bertě Bílkové. Před prózou Sen bylo v prvním, časopiseckém vydání v *Novém životě* z roku 1905 natištěno toto „Věnování Františku Bílkovi“:

Mistře, mnoho jsem mluvil k jiným, málo k Vám. „Mnoho“ je kvantum. Pro Vás i „Málo“ je kvantum. Milujete barvu bílou. Barva Světla. Milujete ji, protože tají barvu slunce a zlata. Slunce je vysoko, svět nepotřebuje výšin. Žlato je těžké, padá až na dno řečišť, padá až do vnitra země, až do nejneprístupnějších skulin hor a skal: žíly křemene – a žíla je skrytá, vždycky skrytá, jinak by tekla krev... Světlo, slunce, zlato... Mistře, skryjte poklad, slyším kovkopy! Žkusme jejich čich! Vaše ruce zdviženy? Ó rozumím – chrám by stavěly, nikdo jich nezatíží! Žlato knížat skuto v čepely, zlato křesťanů v bankách hýří, banky zamčeny – hle srdce mé: hle, otevřeno...

Bedřich Fučík charakterizuje vztah Jakuba Demla k Otokaru Březinovi výrazem přesně odstíněným – jako „synovsko-dědictý“.²²⁾ Je to podle něj patrné zejména z knihy *Hlas mluví k Slovu*, která od postavy Demlovy matky postupně přechází k postavě Otokara Březiny, což podle Fučíka znamená, „jako by si chtěli říci: Hle, má duchovní matka, hle, můj duchovní otec! Březina je zahrnut do ‚rodu‘.“²³⁾ Možná až druhotně a možná i méně silně, ale přesto Deml tentýž vztah duchovního a uměleckého dědictví pociťoval i k dílu Františka Bílka, jak naznačuje jeho list z doby, kdy s Bílkem už tři roky nekomunikoval:

Krev, to je sluneční východ, kde v ohni se koupe omládlý den, tak, zdá se mi, praví Otokar Březina. Možná slova přestavit: „Sluneční východ, toť krev...“ a máme α geneze Vašeho i mého díla. Ani já nevykročil jsem než v požáru. Co

22) Tamtéž, s. 197.

23) Tamtéž, s. 220.

v plamenech zhynulo, to vidíte. A též já vykročil z Chýnova, ač na Počátku bylo Slovo. (Míním Otokara Březinu).
(Jakub Deml Jaroslavu Durychovi, 19. listopadu 1908)

Také první osobní setkání s Františkem Bílkem Jakub Deml vepsal do svého díla. V srpnu 1903 pobýval Otokar Březina u novomanželů Bílkových na jejich letním bytě v Chýnově a na jeho radu sem Bílek pozval i Jakuba Demla. Ten tehdy teprve rok působil v duchovní správě – jeho prvním působištěm byla německá farnost Kučerov u Vyškova.

Setkání se odehrálo až dva roky poté, co se Deml pokusil navázat s obdivovaným sochařem písemný kontakt, ale teprve od něj se rozbíhá jejich dlouhá a intenzivní korespondence. Chýnovské události z léta roku 1903 Deml s mnoha podrobnostmi zaznamenal ve svém rukopisném deníku, který s několika komentáři zařadil v roce 1931 do knihy *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*:

Ve svém deníku, který jsem si psal před 26 lety, čtu: Dne 16. srpna 1903 odjel jsem do Chýnova. Pan Bílek mne pozval „na radu přítele Otokara Březiny“. (...) Pomyslení na pana Bílka mne svíralo bázní. Představoval jsem si jej jako velikého a přísného. I podle stručnosti, s kterou mne pozval. Zvláště tento poslední jeho list mne zabolet. Tak úsečný a úplně podle běžného měšťanského stylu. Ten kontrast mezi listem Bílkovým a Březinovým. Ždalo se mi, že Březina svým návrhem učinil panu Bílkovi násilí. Anebo že pan Bílek je také si vědom mé malichernosti a vnitřní nehodnoty. A přece jsem tam jel. Však jsem potom cestou z nádraží řekl panu Bílkovi: „Přání pana Březiny je mi jako rozkazem.“ V těch slovech byla všechna sklíčenost. A také proto chtěl jsem zůstat v Pelhřimově na noc a teprve ranním vlakem úterním přijeti do Chýnova. Každá překážka a každé prodlení byly mi žádoucí a vítané. Byl jsem také na rozpacích o paní

Bílkové. Věděl jsem, že je z Prahy, a pojem „Praha“ vybavil vždycky v mých představách všechnu živost, jemné anebo spíše příliš rychlé, příliš brzo hotové postřehování osob velkého města, ovzduší nasycené rafinovaností... a byly to obavy marné. (...)

Po vyličení vlastních zábran následuje popis cesty vlakem do Chýnova a napětí stupňovaného vnitřním monologem: „Konečně. Už musí přijít Chýnov! Co řeknu? Že jsem viděl kraj jako ve svém rodišti? Že jsem viděl zemi starých táboritů... Že jsem viděl slunce tak podivně sedět v oblacích...“ A poté už skutečně nastává první setkání na nádraží v Chýnově:

Březina. Vidí mne. Kloním se. To pan Bílek? Sestupuji z vlaku. Utíkám se k Březinovi jako k bratru. Dívám se. Ruku podávám. Panu Bílkovi. Paní. Má oči sklopeny. Květina. Nedívá se. Neslyší. Netřeba se dívat, netřeba mluvit. Všechno ví. Je bílá a skloněná jako kalich lilie. Je čistá a němá jako po bouři. Živly mluvily. Ona nepromluví. Nikdo nemluví. Jdeme. A ten, který jde vedle ní, oči sklopené i hlavu, a také němý. Všichni jako z říše stínů.

Bílek mluví. Nezáleží na tom, co se praví. Vím, že vítá! (...)

„Četl jsem Vaši práci o mých kresbách,“ řekl František Bílek, „líbí se mi to – myslel jsem, že je ta věc zapadlá, a nečekal jsem, že si na to ještě někdo vzpomene... jsem vám vděčen, že jste si s tím dal takovou práci...“ (...)

Bílek řekl, že půjdem cestou, přímo do ateliéru. První dojem že je vždycky nejhlubší a rozhodný. Vyhnutí jsme se tedy Bílkovým rodičům a jdeme rovnou do dílny sochařovy. Jdeme po schůdcích, Bílek otevřel – první pohled na Ukřižovaného, na téhož, jež inspiroval Julius Žeyer a jenž je dnes v katedrále sv. Víta v Praze. (...)

Popis dojmů z Bílkova díla, zachycený v původním deníku, se v *Mém svědectví o Otokaru Březinovi* mísí s mnohem pozdějším komentářem:

Potom až do tmy jsme se dívali na Golgotu a na Krista. (...) Bílek pravil, že za každým jeho dílem je život. (...)

Čím více přibývalo soumraku, tím více Kristus oživoval. V rozpětí jeho rukou znázorněno věčné rozhodnutí. (...)

A poněvadž jsem byl pozván vlastně jen proto, abych uviděl Bílkův Otčenáš v originále a poučil se o něm, Bílek vypravuje podrobněji o tomto svém cyklu. Bílek totiž vypravuje podrobněji o všem. Ale právě toto vypravování Bílkovo o Otčenáši posloužilo mi velice nevhodně, neboť já svou knihu o tomto díle založil – odpusťte mi tuto frázi: na předpokladech docela jiných, tj. mnohem méně subjektivních, takže poučení Bílkovo mne jaksi zmátlo a mou knihu vnitřně rozpoltilo, tehdy aspoň jsem to tak viděl a cítil, a své návštěvy u Bílka po této stránce jsem litoval. (...)

Nežli jsem z Chýnova odešel, octli jsme se s Františkem Bílkem sami na témž místě, kde se mi očima smutně omlouval, že nejde na mši svatou. Řekl jsem velice upřímně, a tudíž velice stručně, že toho všeho nezasluhuji, a až se vrátím na Moravu, že budu žít novým životem. Báł jsem se říci: ctnostným a svatým; ne že bych nebyl dostatečně rozhodnut, nýbrž že jsem se necítil hoden svatých slov. Bílek na to odpověděl: „Vy jste krásný.“ (...)

Bílek mluví vlastně jen tvářemi a očima. Má tváře jemné a čisté. Jenom Švabinský by je namaloval. Bílek připomíná muže ze Splynutí duší. Rty zdravě červené, ale jemné. Oči modré a dobrotivé. Hlavně ty oči jsou Bílek. Připomíná mi velmi silně mého bratra Josefa: i tvář i zbožnost a jakási vláčnost celé osoby; klid člověka jistého v Bohu.

A následují další podrobné deníkové zápisy – o tématech rozhovorů, úryvky Březinových a Bílkových myšlenek, ale třeba i postřehy o jejich chování u snídaně.

Ostych vůči oběma velkým Mistrům – silný pocit, který si Deml z Chýnova odveze – se promítne i do jeho první knihy, *Slova k Otčenáši Františka Bílka*, která se zrodí právě z tohoto setkání. Proto se v knize ještě bude opírat o citáty Otokara Březiny, proto do ní zařadí i Březinův Prolog a Bílkův list, v němž výtvarník vysvětluje

ideu svého *Otčenáše*. Tam, kde bude promlouvat sám, bude jeho řeč nejkrásnější.

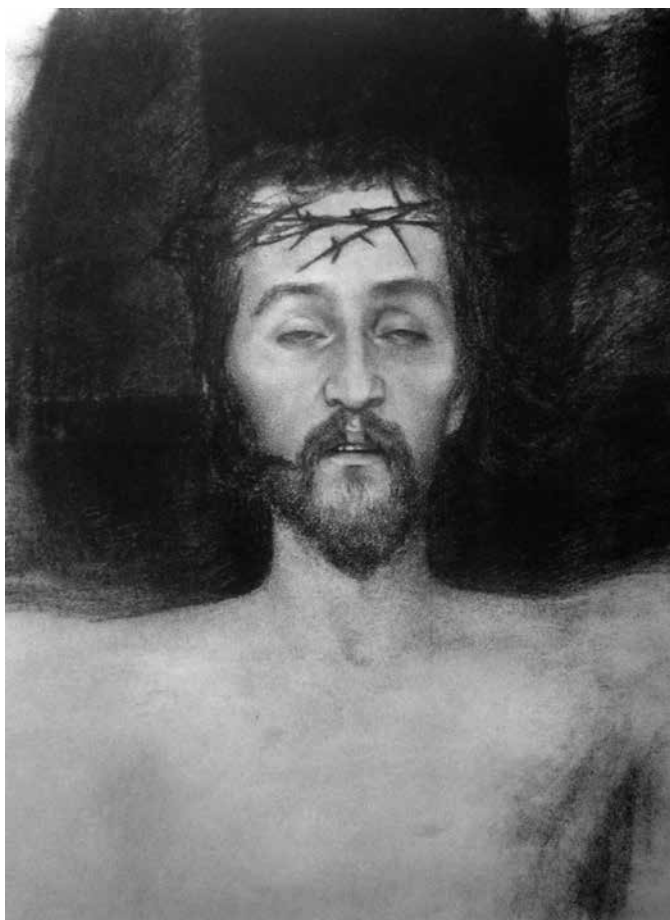
... a Bůh má tisíce cest, jimiž přivádí duše k Tajemství: jest to snad bolest, vyhnanství, pokoření, nemoc, chudoba; nebo chvíle rozjímání, modlitby – ba i kniha, slovo slyšené, příliš velká radost, nenadálé setkání, příklad svatosti – ale také mluva přírody: stromů, květin, vod, ptáků, země, vzduchu, ohně, oblohy...

(Jakub Deml, Slovo k Otčenáši Františka Bílka)

Jakub Deml tu napsal slova pro svůj život docela prorocká. Vždyť bolest, vyhnanství, chudobu, ale i nenadálé setkání a velkou radost bude sám v budoucnu se vši intenzitou básníkovy vnímání prožívat; stejně tak bude hovořit s květinami nebo se zemí – a ve všem uvidí Tajemství Boží. Také v tomto smyslu je František Bílek postavou iniciační.

1901

1 D

V Brně 21. března 1901

Drahý Mistře,

proč nemlčím, kde se cítím tak sláb, abych promluvil? Ale nebudu mluvit, tolikrát jsem se o to pokusil nadarmo. Však Příležitost sama mi to, omlouvám se, dovoluje, vyznat se Vám ze své úcty a vděčnosti – kdybych toho neučinil, bojím se, že bych toho nikdy nepřestal litovati. Miluji tu Vaši „nepravidelnost, nejasnost, neuhlazenost“ a všechno ostatní, co by Vám kdo vyčítal: Tichý oceán, Umění, Vyšel poslušen..., obrazy ke knize o věrném přátelství Amise a Amila, Matko!, Jak paprslek slunce...

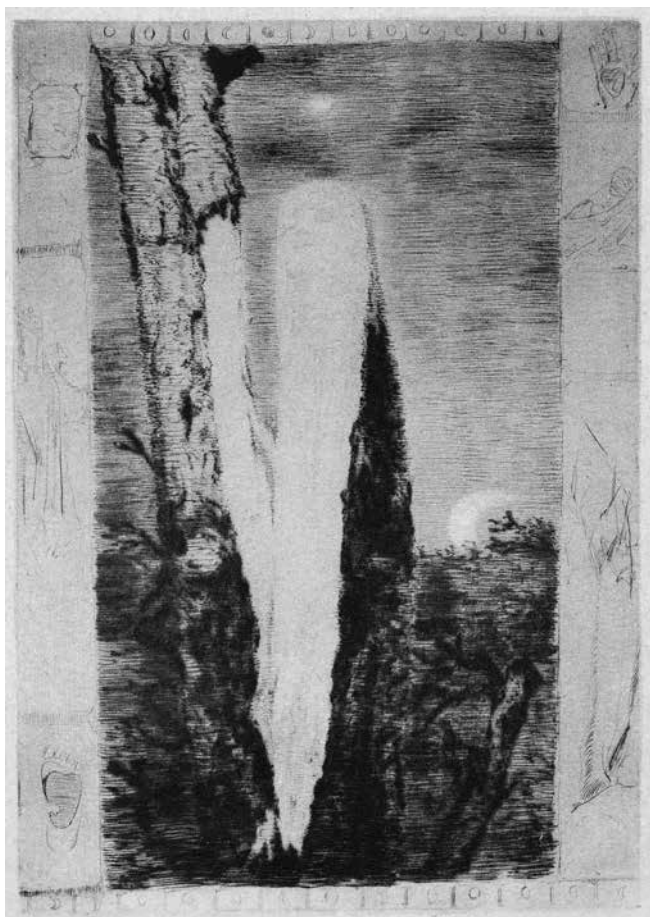
A Vašeho Krista.

A kdybych mohl na všechno zapomenout, na to nikdy, že ilustrujete knihy drahého nám Otokara Březiny. Bez Vás neměli bychom už nikoho, kdo by sestoupil až tam, „kde louky na dně, zkvetlé hvězdami, v čarovném tichu hoří...“ Jaký vliv máte a budete míti na naše duše! – nikdo nemůže Vám zaplatiti Vaše bolesti a slávu.

Prosím, nehněvejte se na mě, obdivuji se jako stále nepřipravený, jako maličký a jako ten, jenž pomíjí.

Jakub Deml
bohoslovec

1903

2 D

V Kučerově 12. srpna 1903

Drahý Pane!

Osmnáctého srpna, v úterý po sedmé hodině přijedu do Chýnova, ráno. Celé půldne dle jízdního řádu jsem tu cestu osnoval, myslím, že dobře. Po čem jsem dávno toužil a čeho jsem se z úcty k Vám a z vědomí své nedostatečnosti neodvažoval, se vyplní. Nezapírám, že chci setkati se zároveň s panem Březinou. On je vlastně vinen, že jsem se nad Vaším Dílem zastavil a si je hlouběji zamiloval. Již před šesti lety jsem o Vás slyšel z Jeho úst, později mne na některé tajemství Vaší tvorby upozornil a definitivně byl jsem stržen prologem k Otčenáši. Ne do šířky, neboť jsem nepochyboval, ale do hloubky stržen. A pan Březina je tedy i vinen, že již letos jsem se do Chýnova odhodlal – Bůh Mu to zaplať – i Vám tak dobrotivě pozvání.

Vám oddaný Jakub Deml
kooperátor

3 D

V Kučerově, Andělů strážných 1903
[před 5. 9. 1903]

Drahý pane!

Mám v úmyslu tu studii k Otčenáši dle rady p. Březiny pozměnit a doplnit myšlenkami o ostatních listech knihy té. Zadíval jsem se dnes na Vaše kresby i zdá se mi, že na to stačím. Bude to ovšem rozsáhlejší. Jako včela chci do toho díla snést horkost dne a všechnu sladkost, která ještě zbyla v mém hříšném a unaveném srdci. Jako bych ve Vaší práci, v jejím studiu (ona je tak blízká Březinovi) našel smysl svého života. Ale prosím Vás o velikou oběť. Nežli ji uslyšíte, mějte jistotu, že prosím jako dítě, nezištně a pokorně. Prosím Vás o ty čtyry věty, které jsou Otčenáše základem. Zapamatoval jsem určitě jen tři a nebudu znát asi jejich pořad... Na které listy Otčenáše kterou aplikovat z nich, snad naleznou.

Děkuji p. Březinovi, že mne k Vám přivedl, ale také mi Vás vzal – Byl jsem jak strom zmítaný dvojím větrem, nemohl jsem se zadívat jedním směrem... hněval jsem se opravdu na p. Březinu, a teprve až jsme byli sami, zase jsem jej miloval. Bylo toho příliš mnoho k vidění, nemohl jsem se odhodlati ke klidu a na všechno jsem zapomněl. Teprve při práci se ozývají otázky. A byl bych si sedl k Vaším nohám a obracel listy Otčenáše, ne já, Vy sám. Ani na to jsem si nevzpomněl a jaksi času nebylo... Bylo by potřeba být s Vámi sám. Já nevím, soudím podle sebe. Vyučovat celou třídu

děti je mně nevýslovnou bolestí... a třeba by pohuly jen očima: nedělají to zároveň... přinesly s sebou různé představy, každé se jinak probudilo... „Být jedno“ – cíl života, veliké tajemství. Snad že jsem byl dlouho již ve velkém hluku a nepokoji, že jsem se stal příliš úzkostlivým, že ticho i slov Březinových, ticho i jeho mlčení bylo pro mě tak neproniknutelné... A přece jsem Vás viděl a tak blízko u sebe a dosti mám –

Zdá se mi, že je tak málo bytostí, před kterými si odpočineme... matku¹⁾ již nemám. Umřela před třinácti lety.

Prosím, aby milostivá paní²⁾ přijala, když Ji srdečně pozdravuji. S takovou tichou radostí a láskou vzpomínám na všechny.

V oddanosti Váš
Jakub Deml

1) Antonie Demlová.

2) Berta Bílková – i v dalších dopisech se o ní píše jako o paní či Paní.

Můj milý,

máte pravdu: my sami jsme měli se setkat. Ale i tu kořme se před Vyšší, Dražší vůlí. Já jsem si Vás velice oblíbil. Děkuji Vám za navštěvu Vaši! Děkuji i příteli Březinovi, že mi dal nahlédnout na Vás, jste zjev plný nadějí do budoucna a v přítomnosti plný vítězství. Kéž zvítězíte vždy a ve všem! Kéž koruna Života Jeho zdobí skráně Vaše!

Suchý a stručný pohled na můj Otčenáš by byl asi tento:³⁾

Člověk – ve vší podstatě věčné, přesahující počátek i konec této země – modlí se ze přítomnosti k Věčnému: *Podstatou* (Jsem!) – *Uvědoměním* (Proč jsem?) – *Snahou, Životem* (Co tu chceš?) – a Plodem života a modlitby své (Jakým musím být, bych věčného návratu k Otci dosáhl?).

I. obraz: **Podstatou (Jsem!)**

Otče náš – Jenž Jsi na nebesích!

Otče – nebe Tvé je domov náš a bytí naše je tůně slz.

3) Následující text je psán v rukopisu ve čtyřech úrovních: poznámky s čísly obrazů tvoří marginálie, nadpisy tučným písmem jsou v textu podtrženy vlnovkou a nad vlastním Bílkovým textem jsou tužkou psány úryvky z Otčenáše (zde zmenšenou kurzivou).

Posvět se jméno Tvé.

Tvé svatosti není v nás a tíže země drtí nás. A na-
Přijď k nám království Tvé. *Zbav*

děje na návrat k domovu jak by nebylo více. Pro-
nás ode všeho zlého, neuveď nás do pokušení, odpusť
tože nemocemi k smrti zeslabení v temnotě se vlá-
nám naše viny,
číme.

posilni nás chlebem vezdejším, abychom mohli konat
Protože Tvé nebe ošklivosti naší nestrpí tam, kde
vůli Tvou.

Vůle Lásky Tvé panuje, oděna jsouc Tvojí Jedi-
ností, pro věky blahé bez času.

II. obraz: **Uvědoměním, Pocítěním, Poznáním** **(Proč jsem?)**

Otče náš – Jenž Jsi na nebesích!

Proč doma nejsme u Tebe – a jen brodíme se
touní slz, toužíce najíti perle nám ztracené:

III., IV. obraz:

Posvět se jméno Tvé *Přijď*

Bys posvětil v nás Svoji podstatu – bys ve domov
království Tvé

ztracený nás vrátil Jasnem a Milostí Tvé Vůle?

Buď vůle Tvá jako v nebi

Je Vůli Tvojí Milost a Pravda, je králem též ve blahé
i na zemi.

věčnosti, ale u nás – pravíš – Jí není víc.

Zbav nás ode všeho zlého

A kdy tu bude zas? Kdy zbaveni jsouce všeho zla,

neuved' nás do pokušení

a zbaveni tak nákaz ústících ve věčném západu, kdy
odpusť nám naše viny –
vyčistíme sobě příbytek a oblečení v roucho čisto-
ty kdy pohostíme Tě ve svaté prostotě:

V. obraz:

chléb náš vezdejší dej nám dnes, abychom konat

Bys vzhlédl na nás s Milostí a Jasnem Svým nás
mohli Vůli Tvou i na zemi.

zastínil k zdravému plodu Syna člověka?

Snahou, Životem (Co tu chci?)

VI. obraz: **Zrakem duše**

Buď vůle Tvá jako v nebi

Vidíme stopy světlé Tvé, jež kráčí tiše Vůli Tvá co
 které zbavuje ode všeho zlého. Přijď království Tvé,
vítěz nade zlem. Vidíme, jak přibližuje se ní k nám

neuved' nás v pokušení a odpusť

Tvoje království, které pokušení nezná a nemá
 nám naše viny.

Chléb náš vezdejší dej nám dnes –
vinných slz. A chléb ten z nebe pravý⁴⁾ skýtá nám

Posvěť se Jméno Tvé,

pro věčné posílnění a posvěcení nás Jediností

ó otče náš, na nebesích.

Tvou – otče – Který Jsi až tam na nebi.

VII. obraz: **Sluchem duše**

Otče – buď vůle Tvá jako v nebi i na zemi.

Slyšíme, jak mocně modlila se (Tvá vůle) Svě

4) Slova *ten z nebe pravý* Deml podtrhl.

Chléb náš vezdejší dej nám dnes.
„Amen“ na kříži, a tak modlitbu nás učila tu
Přijď království Tvé,
dobrou na vše: Přimknout se ku Tvému
posvět se Jméno Tvé,
království a utonout ve Jménu Tvého svěcení tam,
zbav nás ode všeho zla, pokušení a hříchu.
kde není zla a pokušení víc a kde Ty
slzu všelikou z očí našich setřeš.

VIII., IX., X. plastika: **Chutí duše**

Buď vůle Tvá jako v nebi.
Chutná Tvoje Vůle drsně Jediností Svou pro dvojatost (slabost) tu naši osudnou, stíhající nás i za hrobem ve tomto moři slz.

XI. plastika:

Odpust' nám naše viny.
A sladce chutná zas tou spásnou orbou očisty,
Neuvod' nás do pokušení a do zlého, chléb náš vezdejší
záchrany a obživy pro živubytí naše věčné
dej nám dnes. Přijď k nám Tvé království. Posvět se
ve domově nám ztraceném, ve věčném Tvojem
Jméno Tvé, otče náš na nebesích.
objetí – ó otče náš. –

XII. plastika: **Čich, vedení duše**

Buď vůle Tvá i na zemi.
Tvá vůle stane se nám sladkým jhem. Stane se Pánem
Zbav nás ode zlého.
nitra našeho chorého. Ochraní nás všeho zla.
Neuvod' nás v pokušení. *Chléb náš vezdejší*
Zbaví pokušení zemského; a připraví ke stolování

dej nám dnes.

s Tebou nám slavnostní šat.

Posvět se jméno Tvé.

Milost a Pravdu Její pojmem; a budeme ji milovat

Přijď království Tvé,

i dechem naším posledním: – pro věčné utonutí

ó otče na nebesích.

naše v Jedinosti Tvé tam doma – na nebi.

4 litografie: **Plod naší modlitby (našeho života)**

Otče náš – Tys nás co červy nezašláp! Tys nás

I. co kal ze Sebe nesetřás. Ale co choré dal
k uzdravení do chýže země v ošetření sester-
ské zvěři.

II. A ještě přišla obvazovat rány a vedla nás ve
rajskou Tvoji zahradu Tvá láska.

My však bláto nepřestali vrhat ve tvář Tvoji
Svatosti. A zkřiveným svým retem prokletím
nepřestali jsme volat Tobě rouhání.

I tu otevřel Jsi náruč přeslaskou – Milostí
a Pravdou objímal Jsi nás; ač věděl Jsi, že –
„na znamení hanby přibít ji“ – bude odpově-
dí naší.

III. Proto: – v utrpení nad síly nechť nám není
úlevy, leda pro delší cestu Golgoty.

Nechť děkujeme těm, co nám vlasy rvou pro naši
pohanu.

Nechť líbáme jim bič, kterým nám bedra krvaví.

Nechť modlíme se za ty, co nás křižují.

Nechť rvou nám srdce po kouscích – –

Chléb náš vezdejší dej nám dnes, odpusť nám naše viny, jako my odpouštíme, neuveď v pokušení, zbav od zlého. Amen.

*Jen od vší další viny ochraň nás. Bychom nebyli již více my – ale jen Ty v nás – věčně v nás –
ó amen – amen přesladké. –*

Dálší tři kresby jsou skutečným viděním Krista ve snu mém, které odůvodňuje (nebo uvádí?) způsob mé modlitby. Konečná kresba je *odlesk* skutečného zablesknutí svaté Pravdy v čase mého pobytu v Paříži za dne v Louvru. Všechny práce mé od tud vyrůstají a sem se vrací.

Tisknu Vám ruce a pozdravuji Vás srdečně. Jak já, tak i moje paní. Žehnej práci šlechetné Vaší milostivý Bůh Otec, Syn, Duch sv. a celé Jeho nebe.

Fr. Bílek

4 D

Kučerov na Narození P. Marie 1903
[8. 9. 1903]

Drahý Pane!

Včera jsem dostal Váš list. Přišel, právě když jsem měl v duši den, jako je na podzim nad nivami. Po takové noci, kdy je němo dokola, věci tvrdě mluví a člověk strnul ve slovech: Proč Jsi mne opustil! A pak přijde den, cítíme jeho paprsky, ale jako novorozenci nebo jak rekonvalescenti sotva otvíráme oči, sotva hýbáme údy a každé naše gesto jak by se dělo mimo nás, na naše přání jak by kdosi jemný a soucitný je vykonával – Je třeba bouří takových, vrátíme se k sobě a znovu vzpomeneme, že jsme na cestě... „Nechť líbáme jim bič, jímž bedra krvaví“ – Za jiného dne nebyl by mně Váš dopis snad ani tak milý – bylo odpoledne, jedno z těch nynějších podzimních, seděl jsem v zahradě, kam není vidět odnikud a nikam, jen vzhůru, kde větve ovocných stromů tak krásně chorobných a plody znavených od blankytu odrážejí barvu lupenů. Jen pták přeletí občas daleko ve výši. Studoval jsem kázání a po chvílích vracel jsem se k Vašemu listu jako k jedinému slovu laskavosti...!

(Tento Kalich!
drahý Pane – !)

Zdalo se mi totiž v té poušti, že nikdo přijít nemůže, a třeba jsem si to bál pomyslit, že čekám jenom Vás, byla to pro mne bolest největší, že nepřicházíte... Tisíc výčitek mi vstávalo – že jsem

neměl všechno psát, že člověk se má učit mlčeti – a že jsem Vám jistě nějak ublížil – – A najednou mám Váš list a tolik píšete – nemám vlastně práva na tuto dobrotu a byla to *má* povinnost, přemýšlet a najít všechno sám... ale zase jsem se utěšoval, že máte na mysli mé poměry, tj. zaměstnání ve světě, že vlastně prodlužujete můj čas svou poradou, když nemám takový, abych se mohl na delší dobu soustředit – kdybych byl v celi klášterní, že by toho tak nebylo třeba – tak jsem se utěšoval a jen tím jsem byl zbaven výčitky, že Vás neponižuji –

Děkuji Vám ze srdce za Vaši práci a za Vaši důvěru – dělá mne to rozpačitým, ale zároveň mne to sílí v pokušeních... a vynasnažím se, abych byl vděčným – rozpaky, pomyslím-li, že na místech, kde stál Julius Zeyer v obdivu, lásce: tak brzo stalo se ticho –

Patnáct let je ve věku člověka doba dlouhá a jest to právě tak dlouho, co jsem ztratil matku. Tenkrát mi zapadlo slunce... Od té chvíle několikrát se mi zjevilo, ve snách, v temnotách a ve vlnobití. A zas jsem usnul, zase zapomněl. Cizina. Jako ve chvíli rozhodné, na rozcestí zjevil se Březina. V světle. Poznal jsem je. Rozkazoval. Byl jsem rozhodnut. Nikomu jinému jsem nemohl náležet. Daleko jsme se ještě neznali a mluvíval jsem s ním přes dálky času, v takovém tichu a slavném Prostoru – slyšel jsem jeho slova z vln soumraku, nepotřeboval jsem už nikoho, nikdy, vzešla lux perpetua,⁵⁾ zrození mé bylo tělem. Nevěděl jsem, co je mysticism, a bylo mi vše jasné, poznal

5) Světlo věčné.

jsem druhou stranu *slova*... a jeho verše jsem vykládal, měl jsem mnoho posluchačů a neznal žádných překážek, znal všechny knihy, mohl být misionářem všech zemí – tak se mi zdálo. A jako by nebylo nic přirozenějšího, Březina mi poslal vzkaz – neznámému školáku. A tak jsme se *ještě* uviděli v podobě těla –

A přece přišly ještě bouře a časy plné mlh, ohňů a krupobití – mé viny – přítěž pýchy mé, stíny, které mne nesmějí opustit navěky... Tot' můj smutek, to má bázlivost a němota a zraky osleplé – – Vracím se. Nepřeju si nic než samotu a práci, třeba jen ruční, ale *tichou*, jejíž horkost přechází v harmonii. Být sluhou! Píšu Vám jen proto, abyste věděl, že jsem dostal Váš list a že si přeju, aby mně *pomohlo nebe*. Jsem Váš oddaný

Jak. Deml

5 D

Kučerov † vigilie sv. Terezie 03
[14. 10. 1903]

Milovaný Pane,

přicházím Vám jenom říci, že práce o *Otčenáši* roste mi pod rukama jako moře. Vidím, že bych o této knize a o modlitbě Páně mohl psát a přemýšleti celé roky. Pracuji o tom stále, jak mi zbude volný čas, a vždy přijdu na něco nového, i v tom, co jsem již považoval za definitivní. Potřeboval bych na to čas jednoho Dne, abych mohl Vaše Dílo osvětliti jeho světlem – čas jednoho dechu, abych je mohl vysloviti najednou a tím jasněji viděti bylo jednotu Vašeho díla a ten Jediný jeho žár. Bylo by nutno ukázati je z tolika stran a v tolikerém osvětlení, co je lidí a co je oborů jejich práce. Nemožnost tohoto podniknutí a přerušování paprsků mého uvažování Otčenáše, pravda, je mi trapné – ale doufám, že do té doby, jak si přeje Lutinov, do 5. listopadu, budu s tou prací „hotov“. Vím, co zbude věcí, o kterých jsem nemluvil, a jak ony mne budou obletovat a strašit, že jsem je nepostavil do světla – ale těším se tím, že práce moje má být zrnem hořčičným, drobečkem kvasu, jenž bude působit dál a hlouběji – v srdci čtenářů. Zastavuji se někdy před nějakými záhadami (v Otčenáši), vím přitom, že nestačí ilustraci pojímat a vysvětlovat pouze jednotlivě, samu o sobě, mám vědomí, že Otčenáš nejsou části, ale celek – to mne sklíčí, a jsem-li již unaven a čas pokročil, zdá se mi ta záhada jako zeď, kterou

jsem měl překročit, a já zůstal na této straně, dole, a dál nemohu, protože jsem sláb...

Přijde den druhý, přistoupím k práci znova, otevře se mi nová perspektiva a cit můj je radost, zeď překročena. Zdá se mi, že jsem překročil to nejobtížnější, jádro, ideu Otčenáše, kterou vidím v listě pátém – Milost – a teď, co ještě zbývá, že půjde klidněji, bez takových obav. Pro sebe jsem se nebál a nebojím, obavy mně dělali čtenáři toho, co píšu, to jsou nepřátelé, proti kterým je nutno se opevňovat ze všech stran, a právě vyhledávání těch stran a zpracování toho materiálu opevňovacího mne plnilo bázní. Stále mi tane na mysli věta Březinova o nepřátelích, kteří nám mohou otrávit víno dřív, než jsme ho podali bratřím.

Co mně zbývá ještě jako hradbu překročit a kam se teprve blížím (předcházející listy vysvětlují ideou Milosti), jsou vlastně *dva poslední* listy Otčenáše. Poslední bude mi asi nejtěžší. Nevím dosud. Vidím jako slepec, teprve až přijdu k věci samé, a o tyto listy jsem se ještě nepokusil. Ostatně, až tu práci dokončím, pošlu Vám ji k opravení a dle rady Vaší učiním. Myslím jsem už popsal deset archů nových. Úvod jsem vypracoval jiný, první list opravím a to, nač upozornil Březina – ostatní může zůstat? Výklad těch prvních listů: víte, na jakém základě jsem to pracoval – teď jsem je mimoto osvětlil ze stanoviska Milosti a konečně bude potřeba promluvit a shrnouti všechno v jeden celek podle Vašeho přehledu a osvětlení, jak jste mi poslal. Dáte mi dovolení, abych ta Vaše slova uveřejnil? Prosím velice... Myslím, že to všem dobře poslouží – právě tak,

jak jste to napsal, ty glosy Vaše tužkou snadno se naznačí drobnějším tiskem. Budu snad nucen (kvůli čtenářům) doprovoditi věty Vaše ještě nějakým slovem – pravíte, že je to „suchý a stručný pohled“ – pokusím a vynasnažím se vysvětliti Vaše slova „člověk – ve vši podstatě věčné, přesahující počátek i konec této země“ – Bůh = Věčný = pro Něho jen přítomnost – i člověk jako vůbec stvoření *byl* věčně v Jeho ideji... čas je pro nás jen – a my *jsme* (Podstata) – tato podstata v čase už naší vinou? Prvně kdy? V Otčenáši vidím jevy hříchu dědičného (zvlášť I. list), ale také osobního (jak jsem týž list vysvětloval původně). Bude mi asi oříškem tajemství *smyslů* (obraz VI–XII) – pojímal jsem tyto obrazy zprvu jen jako modlitbu a vysvětlil úlohu smyslů na základě teorie meditace – vidím, to že nestačí – vidím, že pojmáte Otčenáš a modlitbu ze stanoviska Tajemství, ze stránky Spásy – a tak bych *ještě* vysvětlil jaksi zrak a sluch duše – ostatní už je záhadnější. Obraz 8, 9 a 10 jest *jedna* plastika? Je to závažnější příčina, že se devátý od druhých dvou liší formátem a pozadím? Obrazy 8, 12, 14, 16–19 jsou pracovány uhlem? Ostatní mimo plastiky křídou? Poroučím se do Vaší shovívavosti.

Z celého srdce pozdravuji Vás i milostivou paní!

Jakub Deml

6 D

† Kučerov 24. 10. 03

Předrahý Mistře!

Především Bůh zaplat' Vám Vaši lásku, tu dobrotu Vašeho srdce, že mi píšete, že ke mně mluvíte – Jsou mi slova Vaše světlem za noci vlastní sebenedůvěry, která ještě houstne temnotou úst cizích, když o své snaze musím slyšeti – Vaše slovo je mi teplem srdce příbuzného a slovem za slova matky, která odešla – od té doby, od jedenáctého roku srdce mi ještě neodpočinulo, nebylo místa – a nemohlo být místa, kde nebylo *Ježíše* – toho pokladu *Matky* mé tajného... V tom slově, a v obou, je má bolest.

Posílám Vám zatím Úvod k Otčenáši, abyste to opravil a laskavě poslal Lutinovovi, když toho žádá do 5. listopadu. Jsem pořád v této mně nejmilejší práci vytrhován a přerušován, budu tedy posílati Vám archy po částech, jak mně bude možno!

A kdybych do 5. listopadu hotov nebyl se vším? Přál bych si mnohem víc času, nebylo by ho nikdy dosti! ale těším se tím, že jsme všichni odsouzeni k tomu, mluvit postupně a po částkách! Chtěl bych všechno říci najednou.

Váš věrný Jakub

Včera byl u mne Florian!

Mistře drahý,

posílám Vám část další, traktát o milosti, za týmž účelem, abyste to laskavě přehlédl a po 1. listopadě poslal P. Dostálovi. Posílám Vám to proto po takových částech, protože se mi tím uleví; dokud to mám před očima – ten svůj výklad –, tak se mi to protiví, že bych to hned roztrhal. Cítím příliš vady a nedostatky toho, svou malomocnost před Vaším Dílem... To mi působí muka veliká a hořkost až do srdce, že musím v těchto poměrech plout, plout, jak poroučí čas... i tak myslet, to chtít, z toho se radovat, co chtějí okolnosti – –

Lnáře jsem si vyhledal zatím na mapě – *Školní* rok mi zabraňuje odejet – tedy až v srpnu!

Vzpomínám na Vás přímlovou při Nejsvětější Oběti.

Váš věrný J. Deml

Vaše obrazy z Rukou mám již na stěnách v hladkých dubových rámcích. Je to velice krásné. Zvláště Místa harmonie a Šílenci! Líbí se to teď i těm, kteří měli dříve srdce kamenné – mnoho jsem se o těchto obrazech již narozprávěl, pravda, byli v posluchačích i ti, kteří musejí (už dle svého společenského postavení...!) být aspoň o málo moudřejší než všichni mystikové dohromady – ale našel jsem i takové, kteří uviděvše Vaše obrazy

ponejprv: sepjali ruce a pronášeli slova zbožnosti... Nemohu toho zapomenout, učinilo to i na mě dojem hluboký.

Drahý Pane můj,

posílám Vám část další. Jsou to jako listy psané pro Vás jen. Tak je přijímejte. Nemohu mít před Vámi tajemství. I Vy rozdáváte svá, „k útěše bratřím“. Doufám, jako Vy, že jsou duše, které jsou za každý dar vděčny. Proto nic neskrývám, pravý obraz duše vlastní je vysvětlením všech obrazů mimo ni. Rozsoudíte sám, je-li to možné a jak odpovídají slova má Vašemu Otčenáši. Mám přece však vědomí, že to dosti nepřiléhá, že Vás nedobře vysvětluji. Pošlete mi slovo útěchy. Napište mi, není-li to pojednání o milosti a hříchu zbytečné. Domníval jsem se, že takový první: všeobecný pohled na Vaše dílo bude dobrý: že potom, při vysvětlování obrazů jednotlivých možno už le-dacos předpokládati, a aniž bych se zdržoval, mluvit o obrazu samém. Netřeba potom všelico opakovati. A chci ukázati, že k jedné Vaší práci možno přijíti z různých stran. Dá-li mi Dobrotivý dosti světla a času, připojím ku konci ještě mnoho jiného. Třeba o vyšších stupních Milosti, o mysticismu a Vidění. Záleží na Něm. Nepřestávám modliti se za Vás a za sebe, za sebe. –

Jakub Deml

Dostálovi do 5. listopadu pošlete něco z toho.

2 B

Praha II, Nové mlýny 1242–3
29. X. 1903

Milý můj Pane a příteli,

dostal jsem prvé i druhé rukopisy k mému Otčenaši. Přečetl jsem vše radostně a Vám přitom blahorečil.

Dvě čáry (které škrtaly dva citáty) jsem vymazal. Na znamení, že i ty citáty rád uvidím tištěné. Jinak: jak bych si mohl dovolit něco opravovat! Vše mne tolik těší! „Milost“ tu ke mně se sklání!

Děkuji Vám za všechen krásný Váš zájem k mé práci. A dal-li jsem té práci život jako rodiitelka, je to moje v ní dítě. A když tohoto dítěte mého někdo s takovým zájmem a s takovou něhou si všimne jako Vy, můj drahý, tu září k Vám nitro moje vděčností.

Práce mojí jste se zastal, ji rozsvítil před mnohými zraky a vystavil na místo vyvýšené. Jaká to důležitost a – zodpovědnost! Jak byste rány na ni sypané zachycovat chtěl vlastními bedry. – A v příbuznost vešla tím jména naše. Nebude Vám po boku mém někdy úzko? – Ale nebojte se přec! „Bůh je dosud s námi – kdo proti nám?“

Hovoříte krásně. A v těch místech, kde rozjímáte sám, ne co otec a učitel, ale co *věřící k Bohu*,⁶⁾ tehdy slova Vaše působí nejmocněji. Tu nitro člověka k Vašemu nitru se tulí, ve Vaše vzrušení vzruší a s Vámi jedním duchem se modlí.

6) Podtrženo Demlovou rukou.

A tolik práce tu v každé větě! Co tu oběti! Kéž
Vám to Pán Bůh tisíckrát vynahradí!

Také se mi líbí Vaše víra a láska k Bohu, ku
Jménu Ježíš a Maria. Přetéká tu ve slovech láskou
přeplněné srdce. Díky Vám ještě jednou! Pán Bůh
zaplatí!

Uctivý pozdrav od mé paní.

Jsem Vám oddaný

F. B.

Ó Pane můj, Příteli, jenž jste
slyšel a odpovídáte světlu a ranám mé duše;

vězte, abych nepřevrátil Vašeho slova v poštilost a pýchu, On se již o to postaral, Který vládne navěky... Dává mi chleba pokoření – Ach, jsem tak malinký, že se to nedá nijak říci... tak chudobný, že *ničeho* nemám a dokážou mi to *všichni*, kdybych snad někdy měl zapomenout – Jsem v této chudobě jak zajatý. Viděl jsem jednou *chyceného* ptáčka, nejenže nezpíval, ale svou nehodou byl jak omráčen, očka jeho vyděšená, strnulá, prsíčka se hýbala každým udeřením srdce: uvědomil si asi, že tu chvíli ztratil všechno, svobodu, zpěv i život. Nic není už jeho! i ta úzkost, ty dráty, mlčení –

Ale děkuji Vám přece za Vaše plná Slova. Vím, že mi nejsou dána pro dnešek. Dnes (na jazyku) hořká – pro duši mou zdravá (vím, že jsem se nasýtil, ale sílu ucítím až později, vím – až nebude to pro mne škodlivé... výživa na dlouhý čas – vzal jsem již odměnu svou, jiné nežádám – Nemohu Vám dostatečně být vděčným, to se neděje slovem, ani ve chvíli, vděčnost je dcera věků –

Beřte ode mne zatím tato slova, protože duše naše se potkaly.

Děkuji Vaší paní za Její dobrotu, a že mne vzkaz Její utěšil a lahodu slov Vašich zdvojnásobil. I já Vaší paní pozdravuji.

Části mé práce, které jste již četl a které jen poněkud pozměním, že jste mi dal takové dovo-
lení – pošlu přímo Dostálovi – protože jste již četl –

Na dotaz Dostálův o úpravě té práce, o tisku
atd. jsem odpověděl, že *vše* ponechávám Vám.

Váš Jakub D.

3 B

Praha II, Nové mlýny 1242–3
[Vánoce 1903]

Příteli, píši Vám vánoční náš pozdrav. Kéž „nám – nám narodí se“ – ! Kéž vejde v nitro, v plod naší duše, ba v každyčkový náš dech; abysme nebyli již více my, ale jen ON v Nás – to Ámen přesladké.

Dlouho jsem Vám nepsal, promiňte laskavě! Byl takový života shon a běh!

Psal jsem příteli Březinovi, by nás navštívil o svátcích. Čekáme denně jeho rozhodnutí se.

A jak Vy se máte? Napíšete nám o sobě také pár slov, není-li pravda? – Prosím o to!

Já nyní připravuji se na pomník Třebízského. (P. Xaver Dvořák mi dal ten úkol.) Znovu jsem vzal spisy Třebízského a i užasl někdy nad jejich krásou. A myšlénka, která mne dva měsíce jímá a pronásleduje, roste mi v práci přípravné pod rukou; a já někdy až v nitru třestím nad *nadějným* uskutečněním jejím. – A proč by se neměla uskutečnit? – Aspoň uskutečnit jednu snahu v životě! – Proč? – můj Bože? – Snad je činnost pro ten pomník malá! – Odtud někdy mé pochybnosti.

Buďte zdrav, příteli milý, a šťastné svátky mějte! A napište mi pár slov, prosím! – Od mé paní uctivý pozdrav.

Jsem Váš Fr. Bílek.

Mistře předrahý, příteli, Vaše slova

přišla do takového soumraku, kdy se učíme spořít a počítáme každý paprsek a milujeme ty, které nikdo nemiluje, a nerozumíme těm, kdo ještě tančí. I slova se jaksi klasifikují, a kterých nepotřebujeme, odcházejí sama a víme, že je to nová úroda bolesti. Jako když víchr zavane a pokácí, co hnilo a co se kolísá, víchr, jenž očišťuje kraj a odnáší hory, takže viděti daleko, víchr, jenž osamocuje, upevňuje a zažehá krb života duchového, vnitřního. Benedicamus Domino.⁷⁾

A všeho se dá potřebovati.

Tyto dny jsem o Vás přemýšlel. O tom, že Vám budu psát. Že se bude slavit Páně Narození. A že se v duchu připojím ke Svátkům Vaším... A že jako ožebračený poutník stanu u Vašich dveří a poprosím, ne o kousek tepla – ale abych, sedě nepozorován a netázán v některém koutku, směl se dívat na Vaši radost a na Vaše Svátky... –

A že jsem velice chudý. A že si přeju ničeho a že mi toho nedávají. Ale přesto miluju všechny, a kde nesmím, tam se bojím. Zdá se mi, kde utrpení bolí, tam že je tma a nespravedlnost. Všechno jsem zasloužil a více, mnohem víc – myšlenka, kterou svět zapomněl – chci o ní promluvit a jí se zastati na dvou listech Vašeho Otčenáše.

7) Chvalme Pána.

P. Dostálovi jsem poslal dosud celkem 90 stránek rukopisu k Otčenáši, takže jsem dosud promluvil o prvních třinácti listech Vaší knihy. Před čtyřmi nedělemi psal mi Lutinov, že před Svátky nelze začít s tiskem, pro velký nával v tiskárnách. A včera mi oznámil, že to s mým výkladem Otčenáše bude trvat zase ještě přes měsíc. Důvodů mi neuvádí, ale bezpochyby se jedná o novou reprodukci obrazů, které do oné studie mají přijít – anebo o úpravu, o které mi píše, že dá důstojnou. Nevím, jestli se Vás poradil, jakou.

Po těchto Svátcích dám se znova do práce. Nežli dotisknou, co mají, pošlu jistě všechnu ostatní rukopis. Z příčiny, že se mi můj výklad nelíbí, posílám to přímo do Jičína, nemohlo by Vás potěšit. Škoda, že nemám pana Březinu blíž, aby mi to zase zkorigoval.

Bylo uprázdněno kaplanské místo v Babičích u Jaroměřic – hlásil jsem se o ně tyto dni, ale dostal je jiný. Jako by i tam nahoře vytyčili příčinu mé žádosti, tu nejtajnější, a se zalekli, že bych byl tuze blízko p. Březinovi – a Florianovi. I tuto ránu snáším už klidněji. Třeba je to dobře.

Mnozí, kdyby věděli, pomník Třebízskému že budete tesati Vy, dávali by tím radostněji. Mě to tím více zaradovalo, čím méně jsem věděl – ač při jménu Xavera Dvořáka mohlo mi napadnout. Vy – nikdo jiný bude tesati pomník *katolickému knězi* – *knězi dneška* – ve chvíli věků, kdy vlny času ječí a plivají na Skálu, jak jste ukázal ve své Ecclesii – ve vteřině věčnosti, kdy Kůň – Netopýr – Věda letí povětřím a řičí a Sfingu roztrhat

chce kopytem. Beneši Třebízskému. On byl mým prvním učitelem v literatuře – Podivno. Třebízský, potom Svatopluk Čech – a třetí Březina. To jsou má stadia.

Budu na Vás vzpomínati. A ať se tmí, křik zvedá – budu myslet na Vás jako na ostrovy světla a ticha a záruku lepších dní. Je příliš mnoho bolesti a „cizí“ bolí ještě víc... Ve jménu *jejím* je nutno promluvit... zatím neviděti cíle jiného – Vzpomenu na Vás v oné svaté *Noci*... a budu se radovati, *jistě* se budu radovati – Milý odešel, ale On zase přijde, On se narodí. Ježíš – Utěšitel...
náš –

Jakub Deml

Srdečný a uctivý pozdrav milostivé paní! Obrázek Její mám v pokoji v tom „původním“ dubovém rámci. Přál bych si ještě Váš a Březinův... Navštívili Vás pan Březina tyto dni, že Mu závidím, ale že Ho nepřestanu milovati. A také pro Něho si vyprosím pozdrav...

Milý a drahý,

ruce Vám tisknu a pozdravuji Vás. S pozdravem
mým zdrav Vás i Zdraví Věčné.

Psal jste, Vy milá duše, – krásně jste psal. Bůh
Vám uznání a lásku Vaši ke mně opat.

A když jste psal, že mne o „narození Páně“
vzpomenete a že se dovedete tak krásně radovati
z Něho – „Utěšitele-Našeho“, tu dojat jsem byl
k slzám. – Proč? – Vy víte! – Ne proto jen, že vše
„mé“ z Něho, Jím a pro Něho jest, ale též že *ON*
Sám to vše jest.

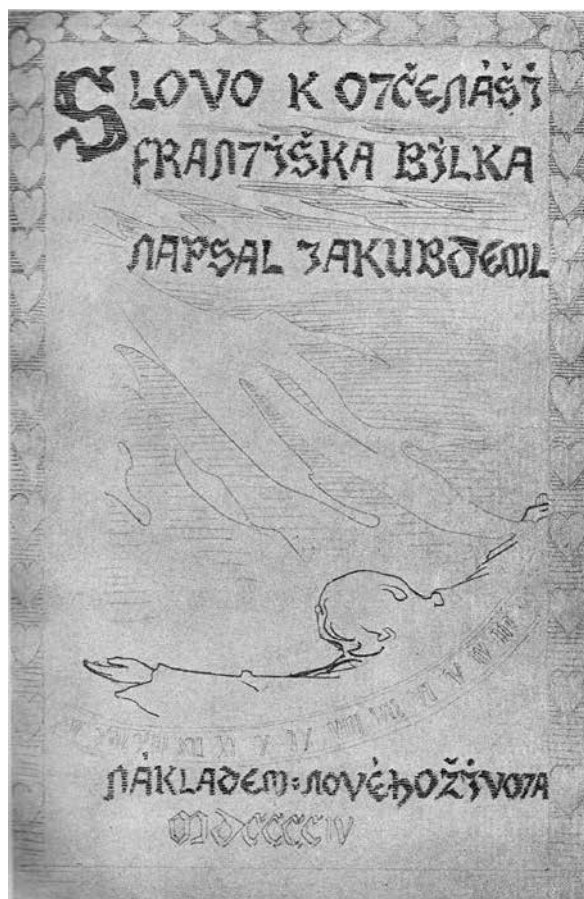
Přítel Březina nepřijel na svátky. Byli bychom si
to přáli. Pro únavu nemohl.

Jevíte tedy radost svou nad tím, že Třebízské-
ho pomník dělám? Zaujala mne věc ta mocně.
Mám k němu velké uznání. – Kéž mi ruce nic
nevíže! Mravenčí pochybnost dovede zvrátiti
světů směry. – Nevšimnuté podobenství Boží,
které pronesl při stvoření světa, vyzdvihnouti
zde chci: Vystavím „oltář“, na něm nechť za-
plane oběť očisty a věčné obživy. (Dle Zjevení
sv. Jana. Dle nejsvětější Pravdy.) Vyzdvihnu tím
velký symbol pohanského i křesťanského *oltá-
ře*, na němž skrývána oběť této ubohé země co
podobenství celé oběti člověka na oltáři celého
tohoto žití na tomto světě. A před oltářem tím
stavím Třebízského co kněze a spisovatele. Roz-
měřů je zde třeba a volnosti tvůrčí. Kéž mne
nesráží a nevížou!

Upřímný pozdrav i od mé paní.
Bratrsky tisknu Vás k sobě.

Fr. B.

1904

Předrahý příteli, děkuji Vám vřele za zprávy týkající se Vašeho Díla, nejsou nikterak neútné, věřte, – naopak, vždy milé – a mimoto i potřebné: ozařují Dílo, kterému by se snad křivdilo, a propouštějí světlo do dílny duše Vaší. Zdá se mi, že slova Vaše nemohou být ztracena, jako zrní, které bylo rozhozeno na ouvratě před zimou... Zima jsem já a tolik mnohých, ale třeba v nás procitne Jaro, a ne-li, doufání naše je v ty, kteří *přijdou* – –

Návrh pomníku Třebízského dosud jsem neviděl, ale podle Vašeho listu soudím, že bude v tomto čísle Nového života. Budu-li dosti šťastným, volným a silným, promluví o něm – ale jaký pocit svobody a síly, když Nový život, zdá se, nemá ke mně důvěry a v jádře svém je učiněný pohan, popíraje Tajemství – nebo co jiného to jest, kde pěstuje se „věda“ místo Umění, „pravda“ místo Milosti a Snu, forma místo Myšlenky?

Tím si vysvětluji též, proč Lutinov s mou knihou otálí – jistěže ho mrzí dané mi slovo – bezpochyby zklamán je, neboť v oné studii jsem tak málo „klasický“ a tak málo scholastický – a bezpochyby se mu zdá, že někde nemluví ani „k věci“... a někde dokonce *proti* jeho Programu a proti Moderně... Bůh mi odpusť mé „poblouzení“...

Psal jsem p. Dostálovi, ať mi pošle první archy korektury, že mu dodám zbývající část rukopisu – on mi neodpovídá, snad má mnoho jiných starostí – brzy to, brzy ono, teď dokonce „Evu“ –

Mám hotově napsáno 105 stran (výklad 16 listů Otčenáše) – bude jich ještě asi 20–30: tento týden budu s tím zcela určitě hotov – zbývá mi jen opsati to – měl jsem od Vánoc tolik napínavé práce (řeknu Vám až někdy ústně) a po tři týdny byl jsem i nějak churav –

Ač je to pro mne pohromou: do Prahy se vydati nemohu... Mějte mne prosím omluvena...

To jsou zprávy mé –

S vřucími pozdravy pro Vás a Vaše milé

Jakub Deml

12 D

Kučerov, sv. Tomáše Akvinského 04
[7. 3. 1904]

Příteli drahý, měl-li byste mne souditi podle spravedlnosti, musel byste mne odsouditi. Tak dlouho Vám nedávám o sobě známky. A přece tak mile jste mne zval a máte pro mne tolik dobroty. Ale pomyslete, že jsem mladší Vás, a tíha mého postavení příliš snadno a prudce mne sklíčí, rozpor mých snů a mého života příliš náhle položí mi dlaně na ústa i na srdce... Před Vámi, můj drahý, nerad se o tom zmiňuji (Vy vítězem!) – ale jsem nucen, abych omluvil své mlčení. Svůj list pro Vás začal jsem vícekrát, ale nemohl jsem psát... Tak mi v duchu před očima tane obraz bratrského míru – ať v rodině, ať v klášteře, ať v kterýchkoli zdech a s počtem kolikakolých duší –

Věřím ve svazky přátelské – a víra má opírá se o vidění a sen: ať kdokoli je jeho otcem: duch Zeyerův či duch matky mé, či duch autora Dreizehnlinden⁸⁾ nebo sv. Terezie⁹⁾ – Březiny a jiných, o nichž vím, i těch, jichž si více neuvědomuji – vím pouze, že sen můj o přátelství není snem: ale přece, v tomto čase a na těchto místech *musí* být snem...

Vídával jsem duše dvě, tři, deset – počet jejich rychle a stále rostl, až zahrnul poslední duši země – a původní poustevna, která zaujímalá několik čtverečných metrů a prostranství dokola, které

8) *Třináct lip*, autor Friedrich Wilhelm Weber.

9) Sv. Terezie z Avily.

nebylo prostrannější, než co by kamenem dohodil: rostlo a rostlo, až zaujalo celou zemi – A nebe, které bylo otevřeno nad domkem nazaretským, otevřelo se nad všemi vodami a pevninami: lidstvo pracovalo, práce zapalovala jeho tváře do ruda – ale nebyl to ruměnec lakoty a hněvu. Člověk nemluvil, a nebylo potřeba mluvit. Řeč byla jako hudba, která vábí, vynucuje klanění, obveseluje, dává zapomenouti...

Věřil jsem v takového člověka, v takové lidstvo – a dnes? jdou pochybnosti jako pochopi, kleště, mříže a led...

Křičím, volám svou pravdu – ale nesmím podle ní *chodit*... Volám a nevím, je-li toho už potřeba... Mizí-li světlo nad mým stolem, světlo a chléb: jak mohu vykročit oslněn a posilněn?

Měl jsem ještě jednu naději možnosti života (mého snu) – co se s ní stalo, mohl by Vám vysvětlit P. Vaněk, já nemohu.

A co mne ještě bolí, příteli milovaný, – druhá polovice mé studie o Vašem Otčenáši nemohla uzrát. Kdyby ji p. Březina vzal do ruky, teď, řekl by: přepracujte to. Potřeboval bych k tomu vědomí, že jsem *svoboden* – a nemám ani onoho klidu a nemohu ho do prázdnin očekávat. Jen týden bych chtěl... Mnoho nahromaděného materiálu nemohl jsem již zpracovat: mé postavení zde nedá mi času, abych v duši mohl roznítit žár a v něm to roztavit...

Odtud má touha po štaci *české*: ale p. biskup¹⁰⁾ dvojí mou žádost odmítl; a odtud má touha po

10) František Saleský Bauer.

klášteře – ale ten teprve hledám – ale ať tu zůstanu, ať odtud odejdu: půjde se mnou Bolest...

Vaše přítomnost mne posiluje, můj drahý – a já odjeti nemohu! Přes moji skoupost, prosím oddaně: neodpírejte mi svého – Slova... Můj pozdrav paní!

Váš J. Deml

(Bezpochyby Vám p. Březina psal, že jsme si zakoupili reprodukce starých primitivistů, až odkudsi z Belgie či Nizozemí – kdybyste si přál, milerádi Vám je pošleme na prohlédnutí: já a přítel P. Polák¹¹⁾ z Lulče máme těch obrazů 18 – ostatní má p. Březina, Florian, Lutinov atd.)

11) P. Josef Polák, i dále se o něm píše jako o příteli Polákovi nebo P. Polákovi (na rozdíl od P. Františka Poláka).

Příteli milený, oblažil jste mne svými vzpomínkami z cest. Zaradoval jsem se v duchu nad tím, co jste viděli. Jsou tedy na zemi Velikonoce, a Ten, Jenž přemohl Smrt, ještě neodešel k Otci, nás neopustil? Mluvil s námi na *cestě*, a my nevěděli – hořelo srdce naše, my si neuvědomili – teprve po slunce západu, když se připozdívalo, teprve *doma* jsme Ho poznali, a poznavše, z očí ztratili. Ó může zmizet, když se ukázal!

Ten čas po Zmrtvýchvstání do Nanebevstoupení je mi z roku nejdražší. Není to čas, kdy náš dobrý Mistr oslepuje zemi Svou Slávou?

Všechno je tak křehké a nové, venku i v duši. I veřeje Smutku potřeny jsou krví Beránka. Je do pláče, protože Pán Ježíš je na zemi, a člověk neví, kdy a kde Ho může potkati.

Ze všech Evangelii snad žádné tolik ke mně nemluví jako to, kde Maria spatří Ježíše v *podobě* zahrádníka –

Jsou to nejkrásnější místa v Písmě, když On stojí vedle člověka, a člověk Ho nepoznává – Po stopách této myšlenky není tak nesnadno přijíti k tajemství Nejsvětější Svátosti –

Byl jsem po čtrnáct dní trochu churav – dosti práce, lámání chleba Božího rukama cizíma, jazykem nemateřským. Člověk neví, co rozsévá. Seje bez útěchy. A tak nemám už jistoty, mohl-li

bych ještě rozséváčem být, kdyby mne dali mezi lid můj.

Proto jsem začal vyjednávat s p. převorem¹²⁾ ve Lnářích – a také některé hlasy mne volají k benediktinům do Rajhradu – Nevím ještě zda, a kam. A zdali bych měl dostatečnou volnost slova a ticho. Místo aby mne kdo utvrzoval, všichni mne od toho zrazují: Lutinov, P. Vaněk, jiní ještě a nejvíc rodiče¹³⁾ – tím bych se s nimi (rodiči) zneprátelil. – Bezpochyby se v těchto dnech podívám do Rajhradu, že je to blíže a teď mi nemožno dále (Lnáře) odejeti. Duši přátelskou prý v Rajhradě jistě nenajdu, pokoj a „volnost“ (v umění) prý ano.

Dostal jsem první korekturu Otčenáše – šest prvních stran, tisk i úprava se mi líbí – ale nejvíce *Vaše viněty*, příteli... Jsem jimi radostně ohromen, neboť vidím, že jsou to *královské* pečete mého slova – takže se mi zdá, že bez Vás bych nemohl promluvit... V duchu jsem Vás *objal* za tolik lásky k mému nešťastnému (?) mládí...! Vydáváme svědectví o *Pravdě*, která jediným bleskem nás poranila – co se stane? Ó že jsem tak sláb, abych mohl postačiti Vašemu kroku a peruti! A že jsme tak odděleni: Vy, Březina – a ten, jenž stojí ve své kalužince, ale přece by chtěl žvatlati! – Nic víc než překládati řeč naší české „kultury“ do řeči dětí! – Otče!

Mám v úmyslu po knize o Vašem Otčenáši uchystati sbírku veršů a básnické prózy. Nevím, mám-li

12) P. Alois Václav Majer.

13) Jakub Deml starší a nevlastní matka Anna Demlová.

se opovážiti... Dostálovi se to nezamlouvá, že je to nejasné – a tedy kde se mohu ještě nadíti? Některé věci otiskli mi v brněnském Dvacátém věku – ale to jsou tam spiritisté a nevěrci!

(Ani Nový život, ani České květy Podlahovy mi to nechtěly uveřejnit!...)

Marie Kavánová vydala knihu Naši básníci – až to budete čísti, řeknete: ještě jeden z nás –

S tou prací mojí tiskárna nepospíchá – kdybych to byl předvídal, byl bych mnohé ještě *přepracoval* a doplnil... Ale ten, kdo příliš touží „poručit větrům a vodám“ tohoto času: zastavuje jich *zatím* i rukama... Srdečný pozdrav Vám i Vaší Paní!

J. D.

Kučerov u Vyškova
28. května 1904

Příteli milovaný, na chvíli Vás vyruším, nebudete se hněvati? Jdu si Vám jen slovem postesknout. Rukopis knihy poslal jsem P. Dostálovi. Byl jsem tak nezkušený v těchto věcech, a domníval jsem se, tím že na knihu svou pozbývám vlastně práva – a Lutinov svým tónem v této domněnce mě ještě utvrzoval. Já že pozbyl práva a nakladateli, který v našem případě není kupec, nýbrž kněz, že nastala *svatá* povinnost mou práci *pocitivě* vydati. Tak jsem byl odevzdán do vůle p. Dostálovy – a bylo mně to milé, neboť od adventu počínaje až do Svaté Trojice spočívala na mých bedrách práce správy duchovní (a *německé*) tak, že jsem byl stále rozrušen –

V P. Dostálovi uzrával ale zatím úmysl jiný. Víte již o tom. Jubileum Sušilovo. Celou tu věc v jejím rozsahu Lutinov mi dlouho tajil. Až k Vám přijdu, uvidíte postup oné taktiky. A dovíte se o mé bolesti ve věci té.

Teprve teď vím, proč redaktor s tiskem tak dlouho odkládal. Mělo to vše počkati až k jubileu.

Konečně, chce-li P. Dostál, ať se kniha Sušilovi věnuje. Není to nic zlého, řekl jsem si.

A zatím požadavek redakce byl větší – věnování mělo se rozšířiti v Almanach. A měly na něm spolupracovati ruce, které moje snahy a ideu mé a Vaší práce denně urážejí – – tehdy, dovědév se o tom, mnoho jsem v sobě vytrpěl – a byl jsem i bezohledným – – místo tak velkého zla, které

hrozilo, a prozřetelností samou bylo odvráceno, volil jsem menší: Dostál chtěl, aby P. Hlavinka napsal o Sušilovi kapitolu, která měla býti jako úvod či vlastně jako Věnování připojena k mé knize. Celý jsem ustrnul. A úpěnlivě prosil jsem Lutinova, musí-li to už být, ať to napíše *sám* – když není koho jiného (k Bouškovi, na něhož jsem přitom vzpomněl, jsem se neodvážil, protože jedenkrát, na můj první dopis k němu nedal mi žádnou odpověď).

Lutinov mou prosbu vyslyšel. Myslíl jsem, teď že kniha už se bude tisknout, a že mohu být pokojný. Vtom ale, bez mého vědomí, objevilo se v Novém životě a v denních novinách Dostálovo svolání k spisovatelům, aby k jubileu Sušilovu pro mou knihu poslali básně a aforismy na téma Otčenáše. Co já teď počít? – Už jednou, bezprostředně před onou katastrofou na stolci olomouckém, měl jsem s Lutinovem polemiku tak vášnivou, že jsme se rozešli. A Lutinov od té doby dosud na to nezapomněl. Napsal mi, že nemám žádného rozhledu – atd. –, takže jsem opravdu ztratil v sebe důvěru – a byl jsem tak malý a odvislý. – A teď, v záležitosti své knihy a toho nešťastného jubilea měl jsem znovu se přesvědčit, že jsem literární nemluvně, ctižádostivě a bez rozumu...? Proto jsem oponoval klidně, vlídně, rozumně – a Lutinov mi podal naoko klidné a „rozumné“ protidůvody – *bál* jsem se ho znova urazit. – A bál jsem se, že mu napadne ještě něco horšího. – Na ono Provolání veřejné jsem tedy ani neodpověděl, protože jsem nikdy nedal svolení, nebyv ani tázán – a také jsem mínil, že už je i pozdě, když je to na veřejnosti.

Vtom ale píše mi p. Březina, Florian i Bouška a všichni proti úmyslu Dostálově protestují a mne varují. Bouška sám Dostálovi činí trpké výčitky a Florian mu také psal. I oznámil jsem do Jičina, že si zakazují almanachovou úpravu knihy.

Čekám tedy nové nepřátelství a nevím, co z toho bude, Lutinov mi dosud neodpověděl.

Mimoto chce mou knihu vydati na tom *bílém, hladkém* a poloprůhledném papíře, jak vyšla Bouškova Duše v přírodě. Můj důvod neuznal. Mimoto dal litografie Otčenáše reprodukovati v tak malém rozměru, že téměř mizejí.

Chtěl jsem Vás, příteli milý, poprositi, abyste sám ustanovil úpravu knihy, ale z listu Dostálova jsem vyčetl, že se to rozumí samo sebou, tj. že on Vám za tím účelem knihu v rukopise poslal a místo mne sám Vás poprosil. Nestalo se. A p. Březina velmi toho lituje.

Příteli drahý, odpustíte mi, že Vám působím tolik bolesti? Odpustíte mi ze srdce? Víím, co Vám působím, a nemohu to ani říci. A dovolíte mi, abych Vás o něco poprosil? Prosím Vás o to úpěnlivě a pokorně a zcela odevzdán do Vaší vůle. Mohu Vám celý rukopis odeslati a ustanovíte, kam která z Vašich vinět má přijíti? Snad ani nemohu věděti, co vážné práce máte v rukou – ale prosím jako maličký: aspoň mi slovíčko věnujte –

Váš J. Deml

Kučerov 28. V. 1904

Příteli milovaný, dnes mi píše P. Dostál, že svého úmyslu s mojí knihou zanechal, že tedy nebude k ní ničeho přidávati. Zásahu má o to především P. Bouška, jemuž jsem poslal o té věci p. Florianův list – a P. Bouška se nerozpakoval pro moji a Vaši knihu obětovati i dobrou vůli a přátelství s P. Dostálem... Jsem za to p. Bouškovi nesmírně povděčen.

Máte, můj drahý, jistě mnoho starostí, a tolik jste pro mne *učinil* a i svým milým slovem tolikrát mne sytil a utěšoval – že jsem se nemohl odvážiti, abyste ještě řídil úpravu mé knihy – a také jsem se nikdy neodvážil, ačkoli to byla tajná a nejsladší myšlenka mého nitra: sen mých snů, Královna nadějí: mé slovo a Vaše ruka – ó mistře náš, který *vidíte!*

Až teprve dnes ráno jsem se odvážil k prosbě nové (ač jste mi všechno již dal) – ale jsem jist, příteli milý, že máte mnoho práce a že se nedá přerušovat: čtete tedy můj ranní list jen jako projev stesku malého bratra k staršímu a silnějšímu.

Dnešní zprávou z Jičína mnoho se uklidnilo a teď čekám již s důvěrou, že Lutinov vše dobře ukončí. Mrzí mne, že si ode mne vyžádal rukopis tak brzo a potom od času k času mne odkazoval – sice bych byl mohl úpravu a ostatní si dobře rozmyslit –, ale rukopis ležel v tiskárně pět měsíců ladem.

Pozdravuji Vás i milostivou paní srdečně.

Kéž by ty starosti, které jsem Vám, příteli, způsobil, přinesly mnoho *Vám* drahého a milého ovoce.

Jiného přání nemám.

Vás milující Jakub Deml

Kučerov 27. 7. 1904

Příteli dobrý, jak jste dobrý opravdu! Nepíši Vám, ač povinen, a Vy odpouštíte... Proč nepsal jsem a často nepíšu? Jak Vám to říci, dušinko milá! Každé moje mlčení souvisí s mlčením života a každé s katastrofou Vesmírů. Každé mlčení kletbou a já jí tak zasloužím, proto nereptám a tolik mlčím, ač vím všechno, i to, jak mnoho zasloužíte ode mne být milován! Bolest, která je kořenem všech ostatních! Mlčím, protože je to Rozkaz, neboť Dobrodiní a Láska, která se snáší na střechu mou a v mé zahradě a světě veškerém usmívá se květy a sluncem, ševelem listí, ústy skal: je mi zřídlem lítosti, mně mdlému! Bůh je Láska jen, Spravedlnost tvoříme my. Jsem, který čeká, ale nepřiznává se k tomu, protože přiznání přináší bolest, jsouc uvědoměním trestuhodnosti. Jsem čekající, polomrtvý, bezvědomý ležící na cestě z Jeruzaléma do Jericha, a přijde-li Samaritán, jako Vy, duše předrahá, pláču láskou a díkem, nejen pro oči Vaše, můj milý, ale též pro oči andělů – Jeruzalém počátek, Jericho konec a cíl našeho života a cesty. – Jsem jako Jonáš, který opouští Cestu svou, mdlý vzdaluje se Ninive, ale Nejvyšší a Předobrá unáší ho tam jako chuva v náručí a na srdci Svě zvěře poslušné... Mě pak pro Vaši poslušnost a jiných zachytává do Vašeho srdce otevřeného a bdícího jako do číše, kterou zvedne ke Svým Rtům, či do korábu – na „vodách mnohých“ – – „Tys nás co červy nezašláp...“ Byl a jsem dosud slab proti přívalu, který se žene přes

cestu mou – Potřebuji v blízkosti své ramene silného a zraků pronikavých. Pak i já jsem silný, máje důvěru, a také vidím – Vy ale tak daleko, Příteli, a já se lekám bojů, kde kouř spravedlnosti zdá se, jako by se míchal s kouřem neúcty a neposlušnosti proti nadřizeným... Potřebuji duchovního vůdce, proto jsem toužil po samotě kláštera, ale na všech stranách mi řekli, i řeholníci, i kněží, že kláštery pro to dnes nejsou –

Nehněvate se, příteli, že pro svou korespondenci s mými a *Vašemi* přáteli dal jsem si tisknout vinětu Vaši? Jest to ta, která ke mně nejvíc mluvila – ale já Vás dříve neprosil o svolení, mlčel jsem, doufaje, že mi to dovolíte... Nehněvate se? Odpovězte mi na to, prosím! A dovolíte-li, pošlu těchto reprodukcí pro Vás anebo Paní – *Pošlu ihned* –

Byl jsem minulý týden u p. Březiny, a co jsem o Vašem díle dřív tušil a znal neuvědoměle, to znám teď vědomě: p. Březina mi vypravoval o Vaší Sv. Anně a ukázal mi návrh na pomník Třebízského... Byl jsem jím omráčen, neboť v tom věnci a skupinách postav vykřiklo ke mně tajemství mého balvanovitého kraje, tajemství mých rodných hor, nad kterým jsem se zastavoval jako dítě a mladík, jemuž víc a více jsem porozumíval, protože tu mluví naše Země bolestí a žízni svou od věků do věků... Kameny, skály pro stáří své zdají se mi nejmní lehkomyšlné a nejmní slepé a stranické, mluví tu vlny, které přicházely tolikrát, jako by ty chyby předchůdkyň korigovaly, bělmo ze zraků skal víc a více stíraly, až *prohlédly* ony, ve *Vašem* Díle, ó Mistře sladký! V rodných svých skalách vidím teplé otisky rukou a srdcí

svých předků bolestných – – A co jsem viděl, proč jsem *plakal* (neboť se mi zdálo, že tajemství mému nikdo na celém světě *neporozumí!*) – Vy jste to *vyšlovil*, duše bratrská, ve svém návrhu na pomník Třebízského....! Ti, kteří Váš návrh nepřijali, jsou *pohané!* Pravím to s celou silou přesvědčení, napsal bych to všemi ve mně plápolajícími plameny víry – Bůh snad dá, že to napíšu... Jsou pohané, a nevěrci a rouhači, které oni dávají lidem a dětem na výstrahu, a horší jsou! – A z toho porozuměl jsem Vašemu Času k básni Březinově, Orbě, a jiným pracím, kde necháváte mluvit přírodu, Zemi. – Budu prosit Boha, aby mě učinil hodným pro duše drahé. A pak bych Vás opět spatřil, i za to se musím modlit. A za všechno. Pokorně, oddaně a s jakousi strašnou lítostí pozdravuji Vás, dušinko, i Paní, i p. Březinu a Vaše milé! –

Jakub Deml

17 D

Babice, pošta Lesonice, 23. srpna 1904

Můj drahý, bezpochyby už víte, že jsem přesazen z Kučerova do Babic, že jsem tedy od p. Březiny i od p. Floriany vzdálen pouze na dvě hodiny. Ze svého nového kraje Jaroměřice vidím. Je zde krásně. Široko daleko viděti městečka, pole, louky, poblíž i v dáli lesy a hory jako strážce. Nebe je zde krásné. Jsme na výšině a zvláště důvěrné a slavné jsou západy slunce a oblaka. Pravda, i vítr a bouře jsou tu prudší, bezprostřednější, vzduch i slunce výstražnější. Jsme tu blíže k nebi. A stromy, zvířata a lidé jako by lépe slyšeli, viděli – je to všechno smutnější, protože je daleko viděti a protože jsme výše nad hladinou moře, než jak to bylo na Hané – Z těch výšin, močálů, skal a lesů jako by se rozhlížela Chudoba – Královna poplatná Smrti – a Země jako by kynula tu člověku do Vyhnanství.

Mé stěhování připadlo právě v čas, kdy jsem Vás mínil navštívit. Bylo to pro mne velice bolestné. Byl jsem v Kučerově dvě léta. A za dvě léta duše zapustí kořeny... Duše kněze, mladého kněze především, po vysvěcení... Násilím, ve vzlykotu a slzách trhal jsem se od pana faráře,¹⁴⁾ školních dětí, farníků, třeba německých. Nevěděl jsem, že tolik všechny miluji – při odchodu mém zalili mne láskou a bolestí... Nezapomenu mlčení a něhy, která jako měsíční, *smrtná* záře rozkvetla na tváři mého pana faráře, muže síly – ztlumění jeho hlasu, pohled mateřský, gesta anděla...

14) P. Alois Hlavinka.

nezapomenu pláče žen a bolestného pohledu mužů a dětí – Mohu říci, že přes všechnu nutnou přísnost, a tedy jaksi zahanbení, které jsem mnohým, mužům i dětem způsobil, přes všechnu svou nedostatečnost a nemohoucnost, která nutně, podle zákona Spravedlnosti přšla na mne z očí posluchačů a diváků, na mne jako Čecha a *kněze* i jako člověka: neměl jsem nepřátel...

Dovedete porozumět, můj milý, že s těmito myšlenkami a v těchto bolestech *nemohl* jsem letos přijet k Vám... Třebaže tak blízko, cítím přece, že letos asi nenavštívím už ani p. Březinu... Jako bych pro tento rok už příliš mnoho viděl a slyšel... Čas květu a plodů – a potom spánek zimy – Spánek je nutný – – Je to zamyšlení, je to revize a je to modlitba díky –

Teď to nemám ani k Vám tak daleko, a bude-li třeba a bude-li rozkaz Boží, snad se uvidíme, kdy se ani nenadáme, můj milý. – Dáte mi o sobě zas nějakou zprávu? Svým listem učinil jste mi radost, nesmírnou, a v slabosti mne posílil, jdou blesky za Vaším slovem, jsem unaven, teprve vidím, ale přijde čas, kdy také uslyším – mé tělo se musí připravovati, zdá se mi, že budou větve praskati – – Doufám, že v říjnu bude má kniha dotisknuta; zatím je 64 stran, ještě asi 90–100. Jakmile bude hotovo, pošlu Vám, okamžitě, p. Březina mi radil, abych Vás, můj drahý, poprosil o nějaký návrh na vazbu – Pán s Vámi!

Jakub Deml

18 D

Babice, pošta Lesonice
srpen 1904

Můj drahý,

místo sebe posílám Vám alespoň svůj obrázek a sděluji Vám zprávu radostnou, že kniha bude hotova dřív, zbývá už jen šedesát stran vysázet. Tento týden poslala mi tiskárna celé dva archy najednou.

Pozdrav můj Vám, Příteli, i Paní! Modlete se za mne.

Jakub Deml

Můj drahý, dříve ještě, nežli jsem měl Vaše „Staň se“, nabídl se mi jeden knihař, že desky zhotoví, a že mi pošle několik návrhů. Poslal, ale jak je to nešťastné! Nápis, který jsem mu udal, prý se mu ztratil – a tedy to vytiskl po paměti – „Slova“ místo Slovo – Očenáši, místo Otčenáši – štěstí, že to pouze návrh! Posílám Vám to, Příteli, abyste usoudil a rozhodl sám, které z těch tří *pláten* mělo by se vybrati. Pan Březina je asi pro to *bílé* (A) – Ukazoval mi knihy *Julia Žeyera* vydané polsky, a tak vázané, zcela jednoduše, tuším, že to plátno bylo ještě hrubší a nápis vytlačen *černě* – p. Březina však soudí, že by na mé knize *mohl* být i zlatý třeba.

Mluvil jsem na Velehradě s P. Dostálem a on *míní* na titulní desku Otčenáše dát vytisknout postavu sv. Jana, tutéž, která je na 25. straně mojí knihy jako viněta. Pouze Vám to oznamuji, Příteli, ale Vám, jedině Vám dávám rozhodující slovo. Bezpochyby Lutinov myslí, kdyby se *všechny* exempláře vázaly, do tuhých desk, že by se tím kniha zdrazila a málo se jí prodalo. Proto asi chce většinu jen brožírovat, dát do tužšího nějakého papíru a tam, na první, titulní stranu dát tu vinětu. Pan Březina však myslí, že kniha tak ilustrovaná měla by být pevně vázána, aspoň prý ty výtisky subskribované.

Titul pravý a původní, *můj*: Slovo k Otčenáši Františka Bílka. Lutinov ale míní, že by vhodnějším

byl nápis širší: „Modlitba Páně“, a také tak mou knihu stále anoncuje. Přece však na straně první našeho díla můj nápis ponechal: „Slovo k...“ I v této věci rozhodněte, Příteli, Vy sám! Neboť vím, že každý z obou nápisů je pro Vás novým, samostatným tématem. Vy víte. A Lutinov symboliku mého nápisu nechápal! „*Slovo* k Otčenáši Františka Bílka.“ Dobře jsem si tato písmena rozmyslil. „Slovo“! to má přece svůj význam nahoru i dolů – je to vznešenost, ale i nepatrnost. Bůh a – člověk. A *přece* Bůh: v tom, co je dobré. A *přece* člověk: tam, kde je smrt a mlčení. A pak – není to *pablesk* myšlenky sv. Jana: Na počátku bylo Slovo...? Lutinov neviděl! A pro ten význam, který já tam položil, chtěl jsem, aby těch *pět* písmen (rány Kristovy) bylo vytištěno *jinak*, význačněji...

„*Slovo*

k Otčenáši Františka Bílka“

A pak, dobře jsem uvažil: v titulu knihy *musí* být i Vaše, *celé* jméno – tak, aby je opakovala *Staletí*, aby je aspoň byla nucena *slabikovat*, když je pro ně příliš těžké... Chci je hodit světu jako plamen a jako rozkaz, jako meč – „pochodeň Neronovu“ – světu i *sobě*, můj drahý!

2. IX.

Ano, můj drahý, chci, abyste mne ve svém objetí rozmačkal jak žernov zrna odbojně, roztokem několikaletých hříchů zkamenělé, mě hodil do

své brázdy, ať hniju a světu zmizím – nebo vyklíčím – život či smrt, ale nic jiného – chci, spoutejte a přivažte mne k svému radlu jak sv. Prokop zmetka pekla – ať žíly praskají, nabíhají, ať se svíjím, dokud je čas a dokud ve mně naděje Života! Vy, drahý a silný, chytte mne do svých pěstí a hodte mne; skálu mechovitou, zvětrávající, pod kterou se umoří slimáci a žízaly, hodte mne prostorem, ať se rozprsknu na tisíce písku a prach, není-li už síly a soudržnosti v krystalech, či ať zahořím a strávím se jak meteor ve vlastních plamenech k hrůze a na výstrahu všech líně dřímajících – Buďte mi vůdcem, otcem, Vladařem! Ne pro mou práci vážíte si mne, Vy jste to řekl, Příteli, ale „pro cenu života“ – nikdo ze všech, kteří píší a mluví, toto neřekl, a po takovém Slově jsem žíznil – protože ono nechává zem a otevírá nebe, kraje naší Vlasti, nekonečnou Bránu Srdce Věčného – já ji viděl otevřenu, před lety, dávno, a mně se zavřela, mojí vinou – však Vaše slova dávají mi Naději, ale já Ji ještě nesmím uvítat – Vy jste to řekl, a v těch Vašich slovech čtu, že je „jediného potřebí“ – ne umění, ne slov, ne práce jen, ale *Modlitby* a práce a mlčení! Prosím Vás, Pane můj a Příteli, modlete se i za mne! – Je to čtrnáct roků, co mi matka zemřela. – –

A ten svůj návrh, Příteli, až budete mít hotový, prosím pošlete ho mně, a já jej odešlu Dostálovi. Všechno určete sám: i plátno, i barvu, i umístění nápisů, a zdali se má vytisknout zlatě, či černě – vše, vše sám určete. – A možná až tehdy, až bude kniha úplně hotova, přijedu na den k Vám. Je už školní rok, a tak nebude mi možno na dlouho,

anebo vůbec nebude mi možno, nevím sám. Pozdravte ode mne Paní oddaně!

J. D.

Oznámíte mi, drahý, *kdy* si mám ty viněty od P. Dostála vyžádat? Až bude kniha úplně vysázena? A potom i *které*? Jsou v mé knize reprodukce i starších Vašich prací (např. Země mluvív, Božetěch atd. – některé z těch, jež jsou už v díle Braunerové, v Modlitbách, Novém životě) – jak to napsat? Snad napsati a žádati o práce Vaše, „které jsou pro Modlitbu Páně výslovně a nově kresleny“: tak jsem tomu rozuměl – oznámíte mi to, můj drahý, aby se snad Lutinov nepohněval, kdybych něco chtěl, nač nemohu mít práva.

Můj pozdrav Vám, Vy nejsladší!

2. IX.

Pozn. Desky musejí být širší a vyšší, že, Příteli? asi o půl centimetru, aby se nemusela kniha ořezávat – nechat knihu tak, bez ořízky, ne? Ty nešťastné „vzorky“ nemusíte mi vraceti!

[mezi 2. a 8. 9. 1904]

Dopis Váš, můj milený, zachvěje. Upřely se Vaše oči ve mne pevně a uviděly – jediné –, že *mlčím*. Dívají se Vaše oči ve mne – hlubánku zaklenou; protože táhla tu nesčíslná vojska a zakalila ji. A jaký div: Vy i tam sebe uzříte! Na ruce mé se dívají ty drahé oči. A poznaly, že i mnoho skrývám. Nebyl-li bych z královského rodu (který královal, protože chápal „první“, že posledním musí služebníkem býti), nezachvěl bych se. Vždyť by mohly ty Vaše oči vzrůst a státi se živlem, který utišit se nedá; a koruna královská ve mojich snech pak dopadla by na moji hlavu jistě. Je však velmi těžká! – Ty Vaše oči – – Bože, *požár, který Jsi ve mně vznítil, by strávil mne Tvou Jediností v čase mém, dupat Jsi nechal světa drsnými nohami. Nyní ale sucha a vedra jsou. A budeš-li sršeti jiskry a plápolat kol plameny Svými, pak – promiň – shořím úplně. – „Kéž dovedu věky mlčet!“ – ¹⁵⁾*

A přec: Bůh Vám oplát Vaše srdce, Váš pohled, Vaše oči – ty Vaše oči – tisíckrát.

Rád bych Vás uviděl u sebe. Spokojme se i zde Vůli Boží; beztoho u nás není již „Naší“, ale jen „Boží“.

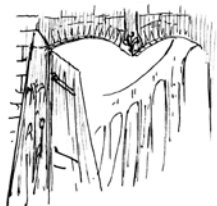

Ach – Vaše „Slovo“! Nebezpečný plamen! Plamen letící nad hlavou! Běda všemu, co ze země! Věky věčné neuhasí ji; protože „Slovo“ Vaše i – „Boží“.

15) Tato pasáž je podržena Demlovou rukou.

Slovo Vaše – věta v desce kamenné, zasazená v příbytku, kde se bude rodit a žít náš spasitel.

Prací Vaší možno vejít „branou lilií“ do „nového města“, připraveného jako nevěsta k přijetí Ženicha nejsladšího.

Na našem červivém stromu našeho života zakrývá „Slovo“ Vaše bolavé, osudné místo svým teplým dechem. Snad to místo i uzdraví. Nebudete snad již i Vy, ale dech Váš bude stromem naším žítí dále. Bůh Vám oplat' a žehnej.

Návrh můj je skrovný. Snad se uskutečniti dá! Plátno toto šedé. Nápis by mohly býti silnější (černější)!?

Viněty pro tuto knihu Vaši chci, byste si vzal. Nerad vidím tam ostatní věci: Božetěch, Země nám mluví ap. Vždyť byl-li by čas, poslal bych viněty ještě, aby nebylo třeba reprodukovati věci, které s knihou nesouvisí. Dostál byl by rád: získal

by 20–30 prací pro své knihy a časopisy. Ale využitkování mě tu by volalo do nebes.

„Chválím Tě, Otče, Pane nebes i země, že Jsi skryl tyto věci před moudrými a opatrnými a zjevil je nemluvňátkům.“

F. B.

20 D

Babice, pošta Lesonice
u Moravských Budějovic
(Narození Panny Marie 1904)
[8. 9. 1904]

Můj předrahý, Vaše slova a Vaše obrázky, které jste k nim připojil: mne obživila a napojila! Byl jsem hladov a jsem nasycen. Žíznil jsem: Vy mne nakojil jak matka robátko: a podivno: já ještě a znova žízním po tom mléce a po Vaší drahé krvi – ale jest to žízeň nikoli útrapy: jest to žízeň klidu a blaženosti, sladká! Hle, já přichýlil hlavu na Vaše srdce a slyším jeho hlas a počítám jeho tlukot, a ten tlukot tlukot slavíka, údery Vašeho Srdce jako akordy hudby andělské – Dech Váš mne oslepil pro barvu našeho vzduchu, a já vidím nebe vysoké, a z Vašeho otevřeného srdce a z Vašich proklaných rukou, z rány Vašich šlápějí jako by sršely k nebi růžové proudy krve – ale není to krev, jsou to růže, a podivno: zároveň déšť – a ty krůpěje tvoří na nebi před mýma očima tam ve výši, tuze ve výši růžový, téměř úplně průhledný velikánský vějíř – fontána a vějíř – a z ruky vějíř – a ze srdce vějíř – lupen palmový.

Jak miluji každou, i tu nejmenší stopu Vaší ruky, můj drahý – každou tu čárku, tečku, podobu – neboť každá ta stopa mluví „tisíci jazyky“ – otevírá, proráží naše zdi nebi nekonečnému – jako by sama sebou každá Vaše kresba měla podobu *všech* věcí stvořených...! *To* jsem uviděl – a tu lilii, jak jste mi ji nakreslil na té otevřené bráně – hle, i tam vidím: poupě levé stvolu má podobu A a pravé Ω. – Λ O.

Miluji to Vaše O na deskách mé knihy – „Slovo“ – to písmě má život jako který jiný obrázek Váš – snad je mi Určeno zmizeti ne v klášteře nějakém, jak se mi zdálo (a mylně! ...!), nýbrž ve Vašem Díle, můj předrahý – a zde, Zde budu mít asi úkryt jak „hrdlička skalní“: nejbezpečnější – nejjistější proti útokům i proti „jazyku“ světa...: Nikdo neslyší *Slovo*! –

Váš dopis, můj drahý, mě ukonejšil – broukám si jak dítě – dřímám a prosím Boha, aby mně dal usnout docela – tak, abych zaspal aspoň těch patnáct let, co právě minulo... rozumíte, můj drahý? Vám, Vám to pravím zcela upřímně, *Vám*, protože *Vy jediný* rozumíte zde: jako dítě, někdy před svým desátým rokem, snad hodně dřív, znal jsem, vědomě, celou Pravdu – *já viděl* – a já se nemohl stát nikdy moudřejší (Moudrost, *Vědění svatých* – „scientia Sanctorum“ = věřte, můj Příteli, smysl těchto dvou Slov, jak vidím, nezná dnes nikdo – a ta slova leží na mém dechu jak hory – a já se namáhám mluvit – a nechci nic jiného vyslovit než ta dvě slova – a nikdo neslyší... Jen Vy, Drahý, chápete mou bolest) – nemohl jsem se stát nikdy moudřejší – naopak, já zapomínal – a všichni moji učitelé ve školách usilovali o to, abych důkladně zapomněl – mě, mě aspoň školy nenaučily pranic...: Jsem synem své nebožky Matky (Bůh jí dal nebe!) – a já se *všemu* naučil z Jejího *mlčení*... ona nemohla promluvit, protože nepřestávala mluvit s Bohem a břemeno práce Ji rozmačkalo, stisklo jako lupen, na němž viděti cévy tajemné, vylišovalo jako zrníčko Hroznů – Ona nepotřebovala mluvit, protože věděla, že mi odevzdala

Všecko – že nemožno mluvit, a že se nesmí mluvit a že není potřeba mluvit... *Svět* potřebuje slova, protože by neměl co dělat...

A co Vám ještě psát? Když Vám píši a když o Vašem Díle *dobře* mluvím: že mluvím jako na klíně své Matky, že mluvím, jak jsem mluvíval před více než patnácti roky? Tehdy, kdy jsem sotva uměl psát, kdy jsem sotva uměl mluvit...? Můj drahý, tomuto uvěříte jen *Vy* – a jen *Vám* to mohu říci –

Proto mne tak *těší*, že mi píšete: „Chválím Tě, Otče, Pane nebes i země, že Jsi skryl tyto věci před moudrými a opatrnými a zjevil je nemluvnátkům –“ V tom je všechno a *Vy* znáte tíhu *každého* z těch slov. – A proto mne Váš dopis tak uklidnil, dodal mi důvěry v sebe sama, protože mne vedete laskavě a nebojácně k bráně a Zahradám Minulosti mé –: Tam, kde je Ticho a kde se probouzejí květy dávno uspané, kde zpívají všichni ptáci a andělé, kde mně přichází naproti Panna Maria a se slzami v očích slibuje, že mně bude odpuštěno a že Pán Ježíš, Její Svatý Plod, zase mi odevzdá Milost Mlčení a Zapomenutí, a že On zase přijde – Sám – a mám důvěru k Marii, a často k ní volám v srdci tím jedním slovem: Mlčení! Ó Maria, mlčení! *ať zmizím* v zástupu Tvých nevědomých, Tvých nemluvnátek, Tvých panen, ó smiluj se! dej mi zapomenout všechno, co *vím*, nic nechci vědět, jen chci *býti* (ó býti!!) s Tebou a s Plodem *Života* Tvého... Ó Matko – ó Ty Neznámá – ! – Pravda, nejsem už nikde, nejsem ještě nikde, nejsem dosud nikde – ale důvěřuji Panně – a důvěřuji *Vám*, Příteli drahý: neboť nepotřebuji než *modlitby* – !

A Vy jste se již modlil, jistě, protože s Vaším listem přišel mi pokoj: takový klidný spánek těžce nemocného, prsa se mírně zdvihají, oči zavřené, ruce složené, nikdo dokola hlasitě nechodí ani nemluví: jen na *tváři* nemocného viděti bledost a jemný, velice jemný, určitý otisk Bolesti – jak na lupeni, jako ve vosku – Ó díky Vám, Ježíš Dobrý ať Vám zaplatí Vaši modlitbu a přátelství –

Ó buďme klidni, sladký Příteli, Vy Matko má, ať si udělají s naší knihou *cokoli*, o to se nejedná, opravdu se o to nejedná – ať se nám smějí, ať nás mučí hladem, – ten, který šatí ptáčky a lilie, On se o nás postará – co nám mohou naposledy vzíti nežli tělo? Ale není Život více nežli tělo? – Ó jak jsem klidný – a jak sladce se mi odpočívá ve Vašem objetí – žvatlejte, a modlete se, není třeba vybírat slova, ty modlitby Církve nám dostačí, a třeba nemluvte, jen tak polohlasitě (ať neslyší a nevšimnou si okolojdoucí) prozpěvujte mi nějakou píseň ke chvále Panny Marie a Ježíše –

(Pozdravuji paní.)

J. D.

Babice, Narození Panny Marie 1904

Vaši kresbu na desky poslal jsem do Jičína Dostálu-Lutinovovi.

21 D

[23. 9. 1904]

Příteli,

neračte zapomenout poslati mi brzo onen seznam
Vašich děl pro moji Knihu.

Váš
Deml

4	1904 ¹⁶⁾
6	1903
4	1903
12	1902
5	1901
35	– 1900
23	– 1899
13	– 1898
10	– 1897
4	– 1896
4	1895
1	1893
2	1892

113

16) Čísla za podpisem jsou připsána Bílkovou rukou.

Babice, pošta Lesonice
25. IX. 1904

Předrahý, posílám Vám ten překlad,

výsledkem nešťastný. Zhrozil jsem se, jak málo mám německého ducha – nedovedu německy myslit a tvořit – snad mítí k tomu aspoň měsíc času, byl bych to přeložil lépe, škoda, že jste, že jsme na to nevzpomněli dřív! Za tu práci se do duše červenám, do Mnichova ji vzítí nemůžete, je to doslovný, otrocký překlad, čeština natočená na němectví kolo, proto jsem psal na polovici stran, aby někdo jiný přeložil podle ducha – snad by se v Praze dal vyhledati některý z německých básníků? Snad by poradil p. Karásek či Procházka? Být více času k tomu (Vy už odjíždíte do Mnichova), delší lhůta: sám bych se o to postaral, dopsal bych třeba P. Ansgaru Pöllmannovi, redaktoru Gottesminne – nebo jinam – a rád!

Prosím omluvte mou nezpůsobilost, víte, drahý, že pro Vás nelekám se žádné práce, žádné – vždyť Vy, duše blahoslavená, naučil jste mne, v těch dnech, co jsem byl u Vás, přemáhat svět!

O tom ještě mnoho uslyšíte – dnes a dosud nedovolí mi čas, abych mluvil – srdce moje plné a lehké, že poletuje pod nebem – jsem s Vámi, paleček na peruti orličí – má oddanost, má pokora! má blaženost! moje všechno!

Pozdravuji Vaši milou paní.

Váš J.

Vázy jsem dosud nedostal. Vzpomněl jsem si, že jsem Vám měl asi udat poslední stanici železniční: Moravské Budějovice.

23 D

[mezi 25. a 29. 9. 1904]

Bratře můj nejdražší, dějí se na zemi zázraky, doposud se dějí, chvěji se, protože vidím zázraky, a chválím Boha, Pána nebes i země, že mně, dítěti, starci-dítěti této staré země, dal dočkati se zaslíbení Svého.

Vázy jsou prodány a posílám Vám peníze. Ne-připočítal jste si práci a materiál k zabalení ani porto. Jednu tu ruku-kahan dal jste mi darem, proto za ni neposílám, posílám tedy v celku 270 K.

Pravděpodobně budu brzy objednávat znovu. Napíšu Vám.

Mému p. faráři¹⁷⁾ zemřela po mém příjezdu od Vás matka. Všechny Vaše nádoby stály v kostele na vhodných místech při mši a obřadech zádušních za ni konaných.

Až se zase spolu uvidíme, Příteli, budu Vám mnoho o tom vypravovat. Třeba přijedete brzo k nám, podívati se na Březinu a mého p. faráře. – *Můj pan farář je světec. Milujte ho.*

Pozdravuji Vaši milou Paní, Vás líbám.

Jakub Deml

17) P. Josef Ševčík – i dále o něm Deml píše jako o „mém panu faráři“.

Těch Vašich nádob, bratříčku můj, bylo jako kapky do jezera, tak málo, pohltilo je stotisícihlavé Brno, jen čtyry věci zůstaly v Babicích, a Brno má ještě, musí mít ještě větší žízeň po Vašem Díle, bratříčku, Brno a potom jeho okolí, uvidíte, také Židlochovice žízní a Němčice, Kučerov, Chvalkovice, uvidíte; běhařovský kaplan P. Gebauer teprve se dověděl z úst mého pana faráře, že jsem si poznamenal jeho jméno a že i jemu Vaši práci některou odešlu: a již teď projevill a vzkázal mi svou nesmírnou vděčnost a radost, že jsem si s Vaší prací vzpomněl i na něj...

Můj drahý, ještě jsou u nás srdce, která čekají příchodu krásy, čekají: ale musí se jim ukázat, musí se přinést a ukázat jejich očím, a můžete být klidným, můj drahý, ten oheň Vašich rukou zapálí ještě více srdcí, zapálí a vzbouří celý národ jako druhdy hranice Husova, zapálí tím trvaleji a blaženěji, oč *pokornější* je než oheň kostnický...

Příteli, co myslíte, nebylo by dobře, aby Vaše nádoby stály raději v mé kaplance než v dílně chýnovské či pražské? V kaplance babické budou stát nepokojněji a během roku, byl by to div, aby si nevystály nějakého místa čestného v nějakém příbytku božím, či v příbytku dobré duše? Nuže, pošlete mi od každého druhu jeden exemplář s udáním ceny – a já Vám je *nejdříve do roka* prodám. A pošlete třeba i *červeně* pálené.

A těch rukou = kahanů přímých pošlete mi asi 20.

A těch rukou = dvojitých = kahanů k zavěšení pošlete mi aspoň 10. Ty kahany rozprodám dřív, snad do Vánoc – a peníze Vám budu posílat okamžitě, jak co bude prodáno –

Což, můj drahý, abyste zhotovil i *svícny* na oltář ve slohu těch kahanů? Pak mi okamžitě pošlete asi 6 párů s udáním ceny.

Také Vám sděluji, drahý, že v Babicích se podle testamentu má postavit na hřbitově kříž za 700 korun a pak na základě téhož testamentu mají se pořídit dvě korouhve, jakékoli, a dvě lampy, které se nosí při průvodu pohřebním či vůbec při průvodech církevních na žerdích. Na ten kříž, na ty korouhve a na ty lampy je odkázáno v celku 1600 korun: je to malichernost: stydíme se proto s p. farářem Vám říci, abyste pro nás tyto věci vypracoval... Odepište nám, nebo přijedte k nám –

Současně píšu do redakce kněžského právníckého listu, jak se to má s těmi testamenty. Bude-li odpověď pro nás příznivá: pak by odpadly ty prapory i s lucernami – že, můj drahý? A pak byste pro náš hřbitov vypracoval kříž za celých 1600 K! Pan farář by souhlasil rád. Anebo snad by odpadl z testamentu i ten kříž a vypracoval byste pro náš kostel aspoň jeden malý *oltář* za ty peníze! – Jakmile dostanu z redakce odpověď, pošlu Vám ji. – Co Mnichov? Jste zdraví paní a Vy? Pozdravujte prosím ode mne všechny své, i rodiče paní Vaší.¹⁸⁾

18) Vilemína a Jaromír Nečasovi.

Viděl jsem, jak obálka každá z Volných směrů či Nového života uznána Vámi za hodnu nositi život Vašich přípravných prací a studií: nebudete se na mne hněvati, můj drahý, když Vám pošlu kreslicího papíru, jenž by u mne zteřel, protože navždy měl ležeti ladem? Škoda toho papíru u mne, posílám jej Vám, snad se Vám bude hoditi, a Vy to přijmete, já vím, že nezarmoutíte.

Babice, pošta Lesonice,
stanice Moravské Budějovice
2. X. 1904¹⁹⁾

Ich will meine Worte aufgefaßt wissen bloß als ein mächtiges Schweigen vor dem Gebete und als eine Konzentration der Geisteskräfte vor dessen geheimnisvollen Thätigkeit. Sie sollen ausdrücken das Dunkel des Schmerzes, in welchem jegliche Glüth der irdischen Lichter erlischt und der verborgene Lichtstrom des geistigen Zenithes aufblitzt, ähnlich wie bei voller Sonnenfinsternis nebst der blutströmenden Wunde der Protuberanzen der heilige Gang silberner Gestirne an dem zu einem Abgrund ausgehöhlten Himmel in majestätischen Perspektiven des Kosmos brennt.

Ich will, daß ihr hinabsteiget (daß Sie hinabsteigen) bis *an die Stätten*, wo euere (Ihre) Seele mit Seelen zahlloser Brüder in einem einzigen Schmerze zusammentrifft, wie bittere Wurzeln, welche durch den steinigen und durchs innere Feuer zusammengehaltenen Erdenball zusammengepresst,

19) Celá německá pasáž je překlad Prologu Otokara Březiny k *Otčenáši* Františka Bílka. V původním Březinově textu, který následuje v této poznámce, však nebyla žádná zvýraznění, kurzivy zde vyznačují Demlova podtržení v německém překladu:

Chci, aby byla pojata má slova jen jako mocné mlčení před modlitbou a jako soustředění duševních sil před její tajemnou prací. Aby byla bolestným zešeřením, v němž hasne žhavost pozemských světél a v němž rozzařují se skryté lustry duševního zenitu, jako při plném zatmění slunce vedle krvavě prýstící rány protuberancí hoří na nebi, prohloubeném v propast, svatý pohyb bílých hvězd v majestátních perspektivách kosmu.

Chci, abyste sestoupili až *v místa*, kde vaše duše potkává se s dušemi nescíslných bratří v jediné bolesti, jako hořké kořeny, které

in der Finsternis sich durchdringen; an *die Stätten*, wo tausende Lippen zu einem Mund werden, welcher brennend Jahrhunderte lang sehnsüchtig aufathmet, und wo aus Million und Millionen Gesichter wie das Floreszieren eines verborgenen Lichtes, Zug für Zug, Strahl für Strahl, das mystische Antlitz Eines Menschen sichtbar hervortritt, so voll Schmerz, freundlich, und aus der Kluft der Zeit stets heiterer, wie ein Stern, der immer näher kommt. Hier sind wir an *Stätten* der inneren Windstille. Alles, was die Seelen trennt, ist weit unter dem Horizont. Wie das schweisgsame Schiff bewegt sich hier das Herz durch *Millenien*, getragen von glühenden, äquatorial Strömen der Liebe.

Neue Lebensbahnen treten an den Ufern zum Vorschein. Ins Unendliche verweitern sich die lichten Perspektiven von Analogien. Die Sinne öffnen sich einer nach dem andern, wie Knospen sich entfalten zu einer *für die* Sonne offenen Blüte der Erkenntnis. Die Dinge scheinen hier Spiegel der Symbole zu sein, welche ins Sichtbare den geheimnisvollen Gang der unsichtbaren

se prostupují v temnotách, stisklé k sobě kamennou, vnitřním ohněm se svírající pěstí země. V *místa*, kde tisíce rtů spojuje se v jediné rty, rozpálené a věky oddychující v úpění touhy, a kde z miliónů tváří vystupuje jako vyzářování skrytého světla, tah za tahem, paprsek za paprskem, mystická tvář Člověka, bolestná, laskavá a z hlubin času se rozjasňující jako hvězda, která se blíží. Jsme zde v *místech* vnitřního bezvětrí. Všechno, co rozděluje duše, je daleko za obzorem. Jako loď mlčenlivá pluje zde srdce *tisíciletými*, unášeno žhavými, rovníkovými proudy lásky. Nové rozlohy života vynořují se na pobřežích. V nekonečno šíří se zářící perspektivy analogií. Smysly rozpukávají jeden za druhým jako poupata v květ poznání, otevřený slunci. Věci zdají se zde zrcadly symbolů, odrážejícími do viditelného tajemný

Ereignisse reflektieren. *Jeder* Stein, *jeder* Baum an unserem Wege, *jeder* Vogel, jedes *Gewölk* und jeder Stern, der oberfals ihnen in Azurblauen *dahinfliegt*, wird hier auf einmal der Wegweiser, der durch Jahrtausende führt. Und die herrlichen und schmerzhaften Gesichte, deren demütige Seelen von Liebenden an diesen Stätten theilhaft werden, sind gleichsam Bilder der einzelnen Phasen des bis ins Unbegreifliche gehenden Gnadenwerkes, das sich auf Erden und im Kosmos abspielt. Eine ungeheure Sehnsucht nach der Heimat bemächtigt sich hier der Seelen, jene ewige Sehnsucht der Menschheit, die tausendmal enttäuscht, immer wieder mit jedem *Lenz*, den angeschwollenen Flüssen gleich, singt, eine Sehnsucht, welche alles in die Zukunft verlegt, was die Gegenwart nicht *bieten* kann, welche aus jedem *zersplitterten* Stern wie aus einem zerschlagenen Bienenstock einen goldenen Schwarm von Meteoren hervorgehen lässt, ein beschwichtigendes Lächeln der illudierenden Sterne, und welche aus der Hoffnung einen Strom macht, der alle Lebensknospen zur Blüte treibt.

pohyb událostí neviditelných. *Každý* kámen a *každý* strom našich cest, *každý* pták, *každý* *oblak* a každá hvězda *letící* v modru nad nimi, stává se zde pojednou ukazovatelem cesty, vedoucí tisíci-letími. A skvoucí a bolestná vidění, která v těchto místech navštěvují pokorné duše milujících, jsou jako obrazy jednotlivých fází závratného díla milosti, rozvíjejícího se na zemi a v kosmu. Nesmírná touha po domově zachvacuje zde duše, ona věčná touha lidstva, tisíckrát zklamaná, a znovu každým *jarem* jako rozvodněné řeky zpívající, touha, která klade v budoucnost všechno, čeho přítomnost nemůže *dáti*, která z každé *roztříštěné* hvězdy nechává vzlétnouti jako z rozbitého úlu zlatý roj létavic, konejšivý úsměv iluzivních hvězd, a která učinila z naděje proud, ženoucí do květu všechny pupence života.

Von *diesen Stätten* tretet ein (treten Sie) in die bit-
teren, stillen, *nachdenklichen* Gärten *des vorliegen-*
den Werkes. Das Geheimnis des Gebetes wird euch
(Ihnen) in neuem Lichte offenbar werden. Ihr
werdet (Sie werden) erkennen, daß es der Abdruck
der ganzen Geschichte einer menschlichen Seele
auf Erden ist, von ihrem ersten *Weherufe* und der
schmerzlichen Verbitterung des Irdischen bis zur
ergebenen Wiederaufnahme des Lebens und der
Freude und bis zu den letzten extatischen Höhen
der Umarmung *zu Beginn* einer siegreicheren und
ruhigeren Laufbahn. Ein ganzer heller Bogen,
vom Geiste durchflogen, der sich über Jahrtau-
sende erhebt, *schwingt sich* vor euch (Ihnen). An
jeder seiner Stellen flackert in die Ewigkeiten der
Schein weinender und wie Turteltauben singen-
der Seelen. Prangend schön wie ein blendender
Regenbogen steigt er immer höher, ohne Regung
in den beweglichen Wolken, welche durch seine
Sphäre gehn. – Alle diese *Konturen* werdet ihr
(werden Sie) hier finden, wie sie von einer ebenso
schmerzhaften wie mitleidigen und liebenden
Hand wie nach dem Auge getreulich nachgebildet

Z *těchto míst* vejděte do hořkých, tichých, *zamýšlených* zahrad
přítomného díla. Tajemství modlitby rozzáří se vám v novém
světle. Poznáte, že v sobě odráží celé dějiny lidské duše na zemi,
od prvního *výkřiku zdrcení* a bolestného zhořknutí pozemských
věcí až k oddanému přijetí života a radosti a až k posledním,
extatickým výším spočinutí v Náruči – před novou vítěznější
a mlčenlivější cestou. Celý jasný oblouk duchového letu, vzpja-
tý nad tisíciletími, rozkrouží se před vámi. Na *každém jeho místě*
chvěje se do věků zář duší plačících i jako hrdličky zpívajících.
Květem oslňující duhy zdvihá se, nepohnutý v pohybu oblaků,
které procházejí jeho sférou. – Všechny tyto *stavy* naleznete zde
odrazeny a zachyceny rukou stejně bolestnou jako soucitnou
a milující. Uvidíte zde *gesta* věčného, něměho smutku, přijatého

sind. Ihr werdet (Sie werden) hier sehen die *Gesten* des ewig stummen Leids, das man demutsvoll wie den Todesschlag ohne jeden Schrei auf sich nimmt; mystische Augen, so vervielfältigt, wie die stilleidenden Sterne des ganzen Kosmos; aber auch silberne Morgenröten und heiße Sonnentage in der geistigen Erntezeit, wo das Herz wie die Sonne glüht und das ganze Weltall mit Glanz erfüllen möchte. Die Umarmung der höchsten Liebe ist hier in einem so tiefen und wagen Gesichte symbolisirt, daß vielleicht die Plastik allein imstande wäre, sie noch auszudrücken, denn das Wort *dürfte an dieser Stelle keinen Mut haben zu sprechen*. Und seid ihr (seien Sie) bishierher angelangt, ein symbolisches Wachsen dieser Linien, ein vom Sturme des Schmerzes hin und her bewegter, in Demut gebrochener und entwurzelter Wald entzündet sich vor euch (Ihnen) von der Feuersglut eurer (Ihrer) Brust, und erglüht rein wie die einzige, große, heilige Flamme, das Versöhnungsoffer, das ewige Feuer, von Liebenden durch Ewigkeiten *genährt*.

pokorně jako úder smrtelné rány bez jediného hlesnutí; mystické oči mnohonásobené jako hvězdy celého kosmu bolesti; ale také stříbrná svítání a žhavé srpnové dny duchovních žní, kdy srdce, rozpálené jako slunce, touží celý vesmír naplniti září. Objekt nejvyšší lásky je zde symbolizováno ve vidění tak hlubokém a smělém, že snad jediné výtvarné umění je s to, aby je vyjádřilo ještě, neboť slovo *na těchto místech nenalezlo by nikdy odvahy promluvit*. – A dostoupili-li jste až sem, symbolický růst těchto linií, les zmítaný vichřicí bolesti, v pokoře lámaný, z kořenů vyvrácený, zapálí se před vámi blesky vašich hlubin a zahoří čistě, jediným velkým, svatým nepohnutým plamenem, smiřující obět, věčný oheň, po věky *udržovaný* milujícími.

Und wenn ihr zurückkehrt (Sie zurückkehren) zu der Beschäftigung der Erde, zu den Reihen ihrer Arbeiter, zu der Glut mit euerem Werk (Ihrer), zu den Werkzeugen, die euch (Ihnen) im *Nachdenken* aus der Hand gefallen sind, zu euerer (Ihrer) Saat, zu den steinigen Feldern euerer (Ihrer) Erben, da fühltet ihr euch (fühlten Sie sich), wie wenn ihr (Sie) nach einem kräftigen Schlaf erwacht wäret (wären); im Gesichte aller Brüder, denen ihr (Sie) begegnet (begegnen), erblicket ihr (erblicken Sie) den Abglanz eines geheimnisvollen Antlitzes, den Schrecken und die Herrlichkeit des ewigen Lichtglanzes und ihr werdet (Sie werden) sie lieben. Die Wunden *sämtlicher* Herzen werden sein wie ein *Rosenbeet*, in dem ein geistiger Mensch schlummert und *aus dem er einstens entstehen wird*. Und ihr werdet (Sie werden) ein *neues, fruchtbares Leiden leiden*, weil ihr (Sie) begreift (begreifen), wie der Dichter dieser Zeichnungen begriffen hat, daß die Nägel der geheimnisvollen Kreuzigung durchdringen alle Ewigkeiten und die Hände aller Gefesselten, Untertänigen, zur

A když se navrátíte k práci země, v řady dělníků jejích, k výhním svého díla, k nástrojům, které vypadly z vašich rukou v *zamýšlení*, ke své setbě, ke kamenitým polím dědictví svého, vstanete jako procitlí po snu posilujícím; na tvářích všech bratří, které potkáte, uvidíte odlesk tajemné tváře, hrůzu a slávu věčného záření a budete je milovati. Rány *všech* srdcí budou vám jako *lože růží*, v nichž dřímá a z nichž *povstane duchový člověk*. A budete trpěti *novou, úrodnou bolestí*, poněvadž pochopíte, jako pochopil básník těchto kreseb, že hřeby tajemného ukřižování pronikají všemi věky a rukama všech spoutaných, zakřiknutých, k zemi přitisknutých, po světle *prahnoucích*, v žízni umírajících; ale také i všech milostných, sladkých, bratrských, odvážných, nové obzory otvírajících, příliš brzo narozených.

Erde Gedrückten, nach dem Lichte *Lechzenden*, vor Durst Sterbenden; aber auch aller Liebenden, Süßen, Brüderlichen, Wagenden, neue Gesichtskreise Eröffnenden und vorzeitig Geborenen.

Und wenn dieses Werk noch mit anderen Worten zu euch (Ihnen) sprechen sollte, (die mächtige Kunst spricht zu Tausenden in tausend Sprachen) so wisset, daß die Wege unzählige sind, auf denen unsere Seele dem Leben dient; daß selbst durch Stimmen der Unberücksichtigung und des Abscheues, welches unsere Worte erregen, die kontinuierliche Thätigkeit der Wahrheit auf Erden unterstützt wird; und daß schließlich jede *gewichtige*, das ganze Wesen erschütternde Begebenheit, *wie etwa das* Auftauchen eines in hohem Maße künstlerischen Werkes ist, ihren verborgenen Einfluß ausübt auf geheimnisvolle *Ausgipfelung*, *Kräften legierung* und Schaffung geistiger Erdenblüte.

Ó díky za Vaše slova, Drahý –. Zdali Vás neunavují svými psaními? – Posílám Vám tento překlad svého známého (P. Klempa, katecheta v Brně): odezíraje od toho, v čem nesouhlasím, našel jsem v překladě jeho termíny, které lépe vystihují ducha německého než v překladě mém. Některá ta

A bude-li k vám hovořiti toto dílo ještě jinými slovy (silné umění mluví k tisíci duším tisíci jazyky), vězte, že je nesčíslné množství cest, jimiž slouží naše duše Životu. A že i v hlasech odmítnutí a odporu, který vzbuzují naše slova, podporuje se nepetržitá práce pravdy na zemi. A že *každá mocná*, celou bytostí otřásající událost, *jakou je* setkání silného uměleckého díla, má skrytý svůj vliv na tajemná *vrcholení*, *slívání sil* a tvoření duchového květu země.

slova jsem podtrhl: máte-li můj překlad dosud po ruce, můžete podle toho opravit. Co jsem podtrhl červeně, to považuji za důležitější. Učiňte, jak možno a jak milo Vám. A především – netrapte se pro mne: neviděl a nenašel jsem ani jediného tahu ve Vaší tváři, který by nebyl krásný a nevolal „sursum“.²⁰⁾ Netrapte se pro mne. I při těch obchodech jsme krásni: není to nic všedního – je to historie *výpravy válečné* za věci *nejvyšší* – někdy tu historii budu Vám vypravovat –

Můj pozdrav Vám všem!

J. D.

Onen přehledný seznam Vašich prací – smím se těšit nadějí? Snad bylo by dobře vždy připojit i cenu (ó příteli!) – anebo zdali už to či ono dílo je majetkem někoho –

20) Vzhůru.

26 D

Babice, pošta Lesonice, stanice
Moravské Budějovice, 3. X. 1904

Příteli, bratře, Brno hoří. Poslal jsem příteli Ladislavu Tomáškově, kaplanu u sv. Tomáše v Brně, patero Vašich nádob v ceně 205 K a připojil k tomu svou První Epištolu k Brněnským, hezky dlouhou. Tomášek mi píše:

„Je sobota, večer, a pokud mohu před obyčejným nedělním zaměstnáním, hned Ti píši odpověď. Přijímám Tvoje posláné (poslání za apoštola Vašeho Díla, Příteli!). Dnes více než kdy jindy pochopuji, jak hřešíme všichni, my katolíci, na svém Bílkovi. Je to jediný umělec, křesťan, a není v jeho dílech jediného, které by se nemodlilo, a my ho nepoznáváme. Říkám mea culpa,²¹⁾ a chci napravit, jak umím, svou vinu. Půjdu k lidem, k nimž mne posíláš Ty, i k jiným půjdu a budu mluvit, agitovat; nemám sám velikých, krásných a prorockých slov, a jsem slabý – ale opášu se Tvou silou a zapálím svoje nadšení Tvým ohněm a pak snad i poslední z poslaných nepůjde nadarmo. Tvoje slova působí zázračně. Četl jsem Tvé psaní hned dnes jednomu člověku, a stal se z něho nový apoštol. Počátek je učiněn... Po neděli nastoupím svou cestu... Zde, mezi svými známými, a těmi, kteří říkají, že jsou přátelé, mohu něco způsobit; a že se nedám odbýt, buď jist. –“

21) Má vina (vyznání hříchů při mši).

Můj milý, posílám Vám opis těch dvou básní,
o kterých jsem mluvil k Vám – víte, ty asi dva dny,
a to světlo, a ta lehkost a ten zvuk jako šumění
všech májových dešťů – a to zklamání, když jsem
uviděl svou tvář v zrcadle těch „básní“ –

Despotka

Svou, přísná, tvář již od vás nevzdálí,
a proti naší vůli, třeba společné,
jak smutný přízrak půjde za vámi
krok zapisujíc váš i němé pohledy;
vždy nedůvěřivá, se vzpoury obává,
svých otrokyň dav mlčky pomíjí,
jich skrytou sličnost měsíc jenom zná;
však hrozná spiklenců zří v plachý, tmavý zrak,
je z kruhu přátel sbírá nehlučně
jak moudrý sadař dávné práce plod. –
Když ale časem bleskne v obzoru
zbraň Cizích Mocí k poli přímému:
svou snědou tvář tu Slunci nastaví,
a říšské jabko, žezlo, korunu
si k nohám kladouc v zámku zavře se
a čeká, stojíc, oči zavřené,
k ní po stupních až půjde Něčí krok...

(20/12 1899)

Život

Kam letěly jste, nejvyšší mé sny,
jež přítomny jsem viděl slávě Prostoru
rozsvětleného
vlastními plameny věcí –
nevzpomínáte?

Nebylo na světě lidí – jen Touha šla bledá
a rostlinám, ptákům a blankytu
plakala bílý svůj žal.

A Země, zajatec nemluvný,
řetězy paprsků spoutaný,
dráždící k výkřikům hněvu:
oněměl, zapomněl, odešel
bez výčitky!

Ale ta zamlklá Noc,
cizinka tichá,
záhadná,
pod černým závojem –
jak vyhodila od pasu
svazek klíčů a blesků!

Jediným rozžatá plamenem
všechna hned stavení hořela,
ptactvo se do noci ztrácelo,
vracelo,
dětí pláč, ze sna vyrvaných,
dělníků tváře zlekané,
statečné, tázavé:

*nebo ty hráze jít podepřít –
nebo se plamenům postavit...?*

(19/12 1899)

Ó díky za Váš krásný list! Pozdravy Všem!

J. D.

Posílám Vám i dva další archy tisku: buďte shovívavý. (Tento týden míním za přítelem Březinou.)

Babice, pošta Lesonice
na sv. Brigitu 1904
[8. 10. 1904]

Tentokrát přicházím prosit. Prositi Vás, můj, o malý obrázek pro *titulní list* mé a Vaší Knihy. Pořídil jsem s velikou nemotorností zběžný náčrtek onoho titulního listu. Načrtal jsem to, jak asi jsem porozuměl příteli Březinovi, jež jsem včera právě navštívil. On říkal, aby titul byl tištěn typy *renesančními*, stejně velikými, černě. Ukazoval mi a doporučoval způsob úpravy listu titulního v českém překladě Mutherových dějin malířství. Přítel náš vřele doporučoval typy, které jste zvolil pro titul jeho Rukou: jenže se mi zdá, že by musely být poněkud menší, opravdu nevím, to závisí úplně od Vás, Milý! jak mi poradíte – má to být na způsob tisků starých.

Náčrt označený písmenkou a) jest podle Mutherových dějin Laichterových. Nápis ten zní:

*Slovo k Otčenáši Františka Bílka
napsal Jakub Deml L. P. MDCCCCIV.
Vydáno v Novém Jičíně nákladem
Nového života. V knize této jest
i Prolog Otokara Březiny
a chronologicky uspořádaný seznam
prací Františka Bílka.*

I o tom ať rozhodne Láska Vaše, je-li nápis tento dobrý!

Pod ty řádky radil přítel Březina malou vinětu, takové velikosti, aby odpovídala řádkům nadpisu,

a mohl by to býti prý i motiv plamenů, jak jste, můj Milý, nakreslil pro desky té knihy. Nebo vůbec nějaká myšlenka, na způsob dřevorytu. Nic nevím, můj milý! Přítel Březina dlouho mi to vysvětloval, ale teď doma nevím si rady. A abych o tu práci poprosil Vás. Milý můj, tedy Vás prosím. Tentokrát s bázní prosím o ten obrázek: vždyť už snad nám odjíždíte do Mnichova – a máte tolik práce! Můj milý, učňte, co učiníte – jestliže mi pošlete, nebo jestliže nepošlete (pro množství nynějších Vašich bolestí) – řeknete-li ano, řeknete-li ne, řeknete-li „takto“, řeknete-li „jinak“: můj sladký Pane, ó Pane duše mojí v duši mé: já nebudu Vás *jinak* milovat, protože nelze více milovat – Mám se lekati toho „více“? V hlíněné, nepolévané, prosté nádobě mého srdce, která je plna až do vrchovata Vaší něhy, Vašeho andělského hlasu, mateřského mléka Vaší dobroty a přesvatého přátelství: ó můž tam být ještě něco jiného!? –

Můj sladký Pane! tak vzlyká srdce mé, a ti, co pozorují: oni pozorují, a ti, co slyší: ony slyší: oblačky to vidí teplým zlatem polité při Východu, větry to slyší rozezpívané a roztoužené v korunách a v objetích lesních stromů: – ale kdo zná *trýzeň* lásky mé? Úpěním náhle oněmělého kdo rozumí? O výsosti, ó Blaho, když se umlká v nejvyšším zpěvu – !

Chápu tragický pád skřivánka. Nejvyšší radost je padat, padat v objetí. A hle, vesmír je celý osvětlen a lokty měkké nastavuje Země – ne, Ona uhýbá, jí s paží běloskvoucích splývá roucho zelené, na rameně spona-drahokam: a ty vody! a oči, a květy, a ptáci, a Slunce! – a Země, Země příliš

dojatá, jak letíme, můj drahý: otevřela se, jak se
otvírají dvěře komnat andělských, otevřela se,
rozpůlila se, rozestoupila se: jak se rozstupují dva
světy, jeden nádhernější druhého: ó tak „vychází“
z „Otce Syn“...! A Země učinit to musila, Jí Její
Láska kázala, ó milý: Země chtěla obnažit nám
Svoje Srdce...!

– Díky!

J. D.

Milý příteli,

Vám úpřímný pozdrav náš (ode mě a paní mé, která nese tíži mých dnů zde s oddaností překrásnou).

V neděli jsme přijeli. Horečnost cestování vysílila nás trochu. V pondělí přijetí u Heinemanna, přijetí dosti pěkné: A já myslel, že cesta kříže jenom v útržcích (i v litování i v milování někdy). Odpoledne v pondělí cesta má na celní úřad, cesta to od Annáše ke Kaifášovi. Včera měl jsem volno. Dnes vybaleno vše. Tu a tam pošramoceno. Krucifix, Kalvárie a Mojžíš prý „těžké“! Věřím jim. – A kterak k tomu chudáčkové přijdou, že síly za mě vydali! Zítřa vystavení věcí. V Mnichově uvidět mého Krista! Všechno vážili. Všechno se proclilo. Já při všem; neušetřen jediného hnutí s mým „křížem“. – Jak bude dále? – Jak Ty chceš – Bože!

Poslední Vaše drahé psaní! – Pozdravujte mi – nám – Vašeho milého pana faráře.

Nikdy jsem necítil tak mocně Pravdu (tj. jedno její Slovo –), jak Kristus kráčí tu světem a jak trpně. Hospody (*Kostely, kláštery, hřbitovy atd. atd.*)²²⁾ jsou přeplněny, nemám kam své robátko – svého Syna člověka – porodit. V úzkostech přetížení roditelky, v době, kdy ještě tolik mrazivých větrů, duše má jak královna včelí buňky obhlíží a závoje klade, já pak když pod křížem mého Syna člověka stojím, tíží mne: Má touha po Něk, má láska to

22) Tato pasáž je podržena Demlovou rukou.

byla, co vytoužila, že čekala, až ON přišel a k nejvyšším porodům světa mne Láskou Svojí obtížil. Má láska k Němu to byla, že teplem živným plod můj pod srdcem rostl a světlo Světa uviděl. I roucho Jeho má láska utkala a tuhle pod křížem lotři je vidí a budou se oň dělit. Na kříž Ho přivedla má plodná láska, protože jsem Mu život dal. A jak jednou tu jest, musí býti ukřižován: Na kříž Ho znovu přivedla má láska – = – Bože odpust', – vždyť nemohu Tebe nemilovat!

Buďte mi s Pánem Bohem – Vy i Váš pan farář.

Váš bratr v Pánu
F. B.

Babice, pošta Lesonice
večer před svatou Terezií MCMIV
[14. 10. 1904]

Den co den na Vás myslím. Ráno, jak se probudím. Před oltářem. Cestou do školy. Při modlitbě breviře. Při studiu. Každým pohledem na každou malbu, na každou sochu, na každou stavbu. Večer. V noci. Usínám s myšlenkou na Vás. I moje slova krouží, ať zjevně, ať tajně, stále kolem Vašeho jména sladkého. Žiju ve Vás jako Mahulena v míze svého bolestného stromu. Napřahuje-li někdo sekeru na ten strom – já umírám. Mé bledosti v té chvíli nikdo nerozumí. Třesu se o Vás jako matka o dítě – Jedináčka. Ta úzkost vynucuje mi někdy slova úděsná jako řev lvice, jíž uchvacují mláďátko. Tehdy má slova zdála by se rouháním, a je to přirozené a oprávněné jako láska. A taková byla moje epištola poslaná Xaveru Dvořákovi, kterou Vám, bratříčku, i posílám. (Dvořák neodpovídá.) Nelekejte se jí. Vy se jí neleknete („Pane, ty víš, jak tě miluji“). A prosím: číňte, jako byste o tom nevěděl. Nechodte ke Dvořákovi. Je to slovo, které muselo být vysloveno, a v Praze. Je plnost časů – „připravujte cestu Páně“. Sám činím pokání. Já byl slep a Vy, kdož mi otevřel oči. Moje návštěva u Vás nebyla náhodou. Moje návštěva nebyla „z vůle těla, ani z vůle muže, ani z vůle ženy“. Byl to Pán, Jenž mne *přinutil*. On mne spoutal a vedl. A já přišel, když jste byl *sám*. Vyslovujeme-li své tajemství: uprostřed našeho slova zdá se, že jsme se *zmýlili*

v cestě –: ó jaký plod přinese Vaše slovo a Vaše bolest ve mně?! Ta epištola k Pražským první kel Vašeho símě, Vašeho mně zjevení. – Ó nezoufejte nad tou bylinou: ona zhyne, zeleň zesíná, opadne lupen, usechne stonek a vyperou ho deště – ale símě, které nezhyne, nemůže vzejít. Ale kvas prostoupí tři měrice mouky (ta hrstka kvasu) a vezme na sebe všechnu vůni a dobrotu chleba: co jenom vytáhnou těsto z ohnivé peci. – Já věřím, že se na mne Xaver Dvořák nebude hněvat – tak jako já se nikdy nehněval. O to se ani nejedná: ať projdu ohněm, jenž čistí, to žádost má – ale ať pálí i plameny naše, kde srdce jsou utvrdlá slepotou a mrazem. A psal jsem právě Dvořákovi, nebo *jej* právě považuji za *hodna* mého-Vašeho slova. Láska má tisíce forem, a to „pane“ Epištoly („pane“ – kdo čteš, rozuměj) je sladší než všechna sladká tvářnost sladkých titulů.

A slova moje Brněnským?: „nedočkavé hlasy všech vůní zmateně vyvalily se z nížin, žíznivé klasy se prohnuly s bolestí pod *sesutím* světla a zdravé vtáhnutí dechu radostně rozesmálo *žijící* formy.“ Ozvěna slova mého vrátila se ke mně přes půl Moravy a pohoupala mne na svých loktech veselostí, jako chuva Bohu oddaná, jejíž každé gesto, každé slovo, každý popěvek, každý úsměv, každý pocel je gestem, slovem, popěvkem, úsměvem a pocelem víry. – Posílám Vám oba ty listy svých přátel, do Mnichova, kde je Vám potřeba nezapomínat, že v té ohromné spoustě zemského ovzduší i nad Moravou je několik krychlových kilometrů vykázano Vám – což na tom, že vegetace Moravy je prostinká

a tak chudobná? „*Chudým* Evangelium se zvěštuje...“ Což vzroste-li zástup chudých tak, že celá země musí s nimi počítat? Neposílám tedy pomoc – posílám Vám *útěchu*: dítě, které nemůže zůstat ve plenách?

Ať Vás neraní ani to: Věstník duchovenstva na můj dotaz odpověděl záporně, testament prý nelze měniti. Ale dáte nám, milý, aspoň svůj návrh podle testamentu, jak jsem psal? Vaše cesta i k nám bude křížová – ale, příteli, já nedopustím, abyste přinášel dar, a Vy přinášíte veliké: nedopustím, abyste pro nás *pracoval*: jen tolik krůpějí Vašeho potu ať padne na naši zemi, kolik ta zem může přinést užitku, jen takovou skývu Vašeho chleba, kolik tato země může podati Vám. Nesmíte pracovat a umírat – *aspoň* toto ne! neboť vím, že práce Vaše nedá se platiti žádným kovem země... A kdybychom měli tu mít jen dílo Vaše jediné – – těch 1600 korun – ó býti tady dřív –, Vy a nikdo jiný byl byste vykonal ten odkaz umírajícího!²³⁾ –

Také mne bolelo a dosud bolí, jak jsem Vám posledně, nešetrně psal – že jsem Vám *určoval* – já! Odpusťte mi, milý můj, prosím: učinil jsem tak ve spěchu, a jen na radu p. Březiny – nuže, já se opravuji, a prosím: upravíte onen *titulní list* mojí knihy dle vůle *Vaší*? Vy máte tolik křížů teď – a já přece prosím... Což kdybyste nakreslil jen docela malinký symbol – ?

Dvakrát již navštívil jsem přítele Březinu. Radil, abych Dostála neopouštěl. A tak se na mne

23) Jan Indra.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.